

Κ. Θ. ΕΥΣΤΑΘΙΑΔΟΥ
ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ

**ΤΟ ΑΛΒΑΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΙΚΗΝ ΑΥΤΩΝ ΦΑΣΙΝ**

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Σ. ΒΕΖΑΝΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
1968

ΤΟ ΑΛΒΑΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΙΚΗΝ ΑΥΤΩΝ ΦΑΣΙΝ *

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ πρόσφατος ἱστορία τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ ζητήματος χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Βαλκανικῶν πολέμων. Αἱ ἀκολουθοῦσαι σελίδες ἀνατρέχουσαι εἰς τὸ παρελθὸν θέλουσι δείξει, ὅτι τὸ ἀκόμῃ ἐκκρεμοῦν, ἀπὸ τε νομικῆς καὶ διπλωματικῆς ἀπόψεως, Βορειοηπειρωτικὸν ζήτημα, ἀνέκαθεν καὶ πάντοτε ὑπάρχον ὡς ζωτικὸν θέμα διὰ τὸν ἑλληνισμόν, ἐνεφανίσθη ἐν συναρτήσει πρὸς τὸ Ἀλβανικὸν ζήτημα, ἀφ' ἧς μετὰ τοὺς νικηφόρους τῆς Ἑλλάδος Βαλκανικοὺς πολέμους τοῦ 1912 καὶ 1913 μέγα τμήμα τῆς Ἠπείρου περι-

* Ἡ ἐνταῦθα δημοσιευμένη μελέτη ἀποτελεῖ τμήμα ἐκτενοῦς ἀνεκδότου πραγματείας περὶ τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ ζητήματος, ὑποβληθείσης τὴν ἀνοίξιν τοῦ 1945 πρὸ πάσης δημοσιεύσεως, ὑπὸ μορφήν ὑπομνήματος, πρὸς τε τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν ἵνα χρησιμοποιηθῇ διὰ τὴν ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως διαφώτισιν καὶ ὑπεράσπισιν τῶν ἐπὶ τῆς Βορείου Ἠπείρου ἑλληνικῶν δικαίων καὶ πρὸς τὴν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν Βορειοηπειρωτικοῦ Ἀγῶνος.

Μετὰ τὴν ἀναβολὴν τῆς συζητήσεως τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ ὑπὸ τῆς Διασκεφῆς τῆς Εἰρήνης τῶν Παρισίων ἀνεβλήθη καὶ ἡ ἐκδοσις τῆς ἐν λόγῳ συνολικῆς διατριβῆς, ἥτις ἐπρόκειτο νὰ μεταφρασθῇ πρὸς τοῦτο εἰς ξένην γλῶσσαν καὶ ἥτις συνωδεύετο ὑπὸ προλόγου τοῦ εἴπερ τινος καὶ ἄλλου εἰδήμονος περὶ τὸ θέμα καὶ πρωταγωνιστοῦ τοῦ ὑπὲρ τῆς Βορείου Ἠπείρου πανελληνίου ἀγῶνος, Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἀργυροκάστρου κ. Παντελεήμονος.

Κυριώτερα κείμενα καὶ μελέται χρησιμοποιηθεῖσαι διὰ τὴν σύνταξιν αὐτῆς ἦσαν τὰ ἑξῆς: A. Tuma von Waldtcampff, Griechenland, Makedonien und Südbanien oder die südliche Balkan-Halbinsel, Λειψία 1897. G. Amadori-Virgilj, La questione rumeliota e la politica italiana, Bitonto 1908. René Pinon, L'Europe et la Jeune Turquie, Παρίσιοι 1911. Bianconi-Chéradame-Wesseli tsky, La Question Albanaise, Παρίσιοι 1913. Charles Vellay, L'Irrédentisme hellénique, Παρίσιοι 1913. Rene P u a u x, La Malheureuse Épire, Παρίσιοι 1914. Cassavetis, Hellas and the Balkan Wars, Λονδῖνον 1914. Colonel Murray, Northern Epirus in 1913, Address, delivered to the Anglo-Hellenic League, Λονδῖνον 1916. Ronald Burrows, The unity of the Greek race, ἐν «Contemporary Review», Φεβρουάριος 1919. Hilton Young, Northern Epirus, an unfortunate question, ἐν «Contemporary Review», Μάιος 1919. Δ. Εὐαγγελίδου, Ἡ Βόρειος Ἠπειρος, Ἀθῆναι 1919. J. Bourcart, L'Albanie et les Albanais, Παρίσιοι 1921. Leon Maccas, La question Creco-Albanaise, 1921. Edith Piermont Stickney, Southern Albania or Northern Epirus in European Affairs, 1912—1923. Κ. Ἀμάντου, Οἱ Βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος. E. Driault—M. Lhéritier, Histoire Diplomatique de la Grèce, de 1821 à nos jours, τομ. 5 (1926). Ancel-Cahen—

λήφθη διὰ τῆς διπλωματικῆς βίας ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ τότε ἐξ ἀσθενοῦς ἐθνο-
λογικοῦ πυρῆνος συσταθέντος Ἀλβανικοῦ Κράτους, τοῦ ὁποίου ἡ ἰδρυσις καὶ
ἡ ἐν αὐτῷ ἐνσωμάτωσις τῆς ἡπειρωτικῆς γῆς ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα διπλωμα-

Guot-Lajusan-Renouvin-Salomon, *Histoire Diplomatique de l'Europe* (1871—1914), τ. 2ος (1929). A. Mousset, *L'Albanie devant l'Europe, 1912—1929*, Παρίσιοι 1930. Documents Officiels concernant l'Épire du Nord (1912—1935), μετὰ εἰσαγωγῆς Β. Παπαδάκη, ὡν γίνεται ἐνταῦθα μνεία ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐπίσημα Ἐγγραφα». J. G. Kersopoulos, *Chronologie Albanaise*, Extrait de la Revue «Les Balkans», Ἀθῆναι 1937. Ἀθηνᾶ γό ρ α, Ἡ πρωτοελληνικὴ ἡπειρωτικὴ γλῶσσα, 1939, Ζώτου, Ἡ ἐθνικὴ συνειδησις τῆς Ἡπείρου διὰ μέσου τῶν αἰώνων, 1940. Edouard Carrs, (καθηγητοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Princeton), *Greece and her neighbors*, ἰδίᾳ σελ. 33—43 ἐν «Greece of Tomorrow», Νέα Ὑόρκη 1943. Ν. Β. Πατσέλη, Ἡ Βόρειος Ἡπειρος καὶ τὰ φυσικὰ τῆς σύνορα, Ἀθῆναι, 1944(;). Κ. Δ. Στεργιοπούλου, Τὰ Βόρεια σύνορα τῆς Ἡπείρου, Ἀθῆναι 1945. Α. Κεραμοπούλου, Οἱ Ἑλλήνες καὶ οἱ Βόρειοι γείτονες, 1945. Ph. A. Philon, *The Question of Northern Epirus*, Οὐάσιγκτων 1945. «Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Βορειοηπειρωτικοῦ Ἀγῶνος» δημοσίευμα ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ Βορειοηπειρωτικὸν Ζήτημα» (1945).

Μετὰ τὴν προμνησθεῖσαν ὑποβολὴν τῆς διατριβῆς ἡμῶν νεώτεραι μελέται καὶ κείμενα, ἅτινα ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν ἐν τῷ δημοσιευμένῳ ἐνταῦθα τμήματι αὐτῆς, εἶναι μεταξὺ ἄλλων τὰ ἀκόλουθα κατὰ χρονολογικὴν σειράν:

Σεβ. Μητροπολίτου Ἀργυροκάστρου κ. Παντελεήμονος, Ἡ μαρτυρικὴ Βόρειος Ἡπειρος καὶ οἱ ἀγῶνες τῆς, εἰς «Δημοκρατικὰ Χρονικά», 2 Ἰουλίου 1945 σ. 4. S. A. Gialistras, *Hellenism and its Balkan neighbours during recent years*, Ἀθῆναι 1945 σ. 163—173 (μετάφρασις ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἔργου ἐκδοθέντος ἑλληνιστὶ τὸ 1945). Β. Α. Ζώγκου, Ἡ θέσις τῆς Ἀλβανίας εἰς τὴν παρούσαν σύρραξιν, Ἀθῆναι, Σεπτέμβριος 1945. P. Pipinelis, *Europe and the Albanian Question*, Νέα Ὑόρκη 1945. Leon Maccas, *La Grèce devant la Conférence de la Paix* (exposé fait au Centre d'Etudes de Politique Etrangère le 26 Juillet 1946) Παρίσιοι 1946. Π. Ε. Γαρουφαλιά, Πόρος ὁ βασιλεὺς τῆς Ἡπείρου, Ἀθῆναι 1946. Ν. Moschopoulos, *La question de l'Épire du Nord: bref aperçu historique*, Ἀθῆναι 1946. C. D. Sterghopoulos—Chr. Soulis, *La question de l'Épire du Nord*, Παρίσιοι 1946. P. Lappas—P. K. Kypriotis, *La frontière grecoalbanaise et la question de l'Épire du Nord*, ἐν «Problèmes Extérieurs grecs» (préface P. A. Argyropoulos), Παρίσιοι 1946, σ. 91 ἐπ. Greek Documents, Series B (Military Questions), Report of the Greek Government concerning the Greek-Bulgarian and Greek-Albanian Frontiers, submitted to the Secretariat of the Foreign Ministers Council of the Four Great Powers in Paris, July 1946. Discours prononcés devant la Conférence plénière du 3 au 30 Août 1946 (Délégation Hellénique à la Conférence de Paris). The Problem of Northern Epirus, summary of the Report of the Northern Epirote Central Committee, ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τοῦ Σοῦ Μητροπολίτου Ἀργυροκάστρου κ. Παντελεήμονος ἀπὸ 4-9-46. Δ. Ε. Εὐαγγελεῖδης, Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἡπείρου, Ἀθῆναι 1947.

Τὰ ἀνωτέρω εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον, πλὴν δύο ἢ τριῶν ἐξαιρέσεων, γενικῆς φύσεως ἢ διαφωτιστικῆς μορφῆς, μὴ προσθέτοντα νέα στοιχεῖα ἢ περιέχοντα σύνθεσιν ὅσον ἀφορᾷ

τικῶν μηχανορραφῶν τῆς Αὐστρουγγαρίας καὶ τῆς Ἰταλίας καὶ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν διευθέτησιν γενικωτέρων συμφερόντων τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. «Ἡ Ἀλβανία ὑφίσταται ὡς Κράτος μόνον ἀπὸ τοῦ 1913, ἐνῶ ἡ Βόρειος Ἡπειρος εἶναι ἑλληνικὴ ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς»¹.

Τὸ ἀλβανικὸν ζήτημα ἐμμέσως μόνον δύναται νὰ ἐνδιαφέρῃ τὴν Ἑλλάδα καὶ δὴ ἐν τούτῳ ὅτι ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ 1913 Ἀλβανικοῦ Κράτους, εἰς δ' αὐθαιρέτως περιελήφθη τὸ βόρειον τμήμα τῆς Ἡπείρου, ἀνεφύη βορειοηπειρωτικὸν ζήτημα, ἐνῶ οὐδὲ «Βόρειος Ἡπειρος» ὑπάρχει ὡς χωριστὴ ἐνότης διακρινομένη τῆς λοιπῆς Ἡπείρου. Ἡ Βόρειος Ἡπειρος δὲν ἀποτελεῖ οὔτε γεωγραφικὴν ἢ οἰκονομικὴν ἐνότητα².

Ὁ ὅρος «Βόρειος Ἡπειρος» κατ' ἀρχὰς εἶχεν ἔννοιαν καθαρῶς διπλωματικὴν καὶ εἶτα πολιτικὴν. Καθιερωθεὶς ἀπὸ τοῦ 1913 δηλοῖ τὸ τμήμα ἐκεῖνο τοῦ Ἡπειρωτικοῦ ἐδάφους τὸ κείμενον ἐκεῖθεν τῆς γραμμῆς τῶν διὰ τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Φλωρεντίας τοῦ 1913 καθορισθέντων ἑλληνοαλβανικῶν συνόρων³.

Χωρὶς νὰ ἐξετασθῇ ἐνταῦθα τὸ βάσιμον ἢ μὴ τοῦ ἰσχυρισμοῦ⁴, ὅτι ἡ συγγενεστέρα πρὸς τοὺς Ἀλβανούς φυλὴ εἶναι οἱ Ἕλληνες, δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ μεταξὺ αὐτῶν ἕρις ἐτράφη ἀπὸ τὰς μηχανορραφίας τρίτων Δυνάμεων, αἵτινες ἀπέβλεψαν εἰς τὸν ἀλβανικὸν χῶρον εἴτε ὡς εἰς θύραν εἰσόδου εἰς τὴν Βαλκανικὴν εἴτε ὡς εἰς στήριγμα λιμένων συνδεόντων αὐτὰς διὰ τῆς Ἀδριατικῆς μετὰ τὴν Μεσόγειον, καὶ ἡ ἕρις περιστράφη περὶ τὴν ἑλληνικὴν γῆν τῆς Βορείου Ἡπείρου, τὴν ὅποιαν, ἐνῶ τρεῖς ἀπηλευθέρωσαν τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα, ὡς ὑπεγράμμιζε τὸ γεγονὸς τοῦτο καὶ ὁ Ἰ. Πολίτης ἐν τῇ ἀγορεύσει τοῦ ἐνώπιον τῆς Νομοθετικῆς Συνελεύσεως τῆς Καλλιφορνίας⁵, ἡ ἑλληνικὴ πα-
 τρίς βλέπει ἀκόμη ὑπόδουλον.

τὴν ἐνταῦθα δημοσιευμένην μελέτην ἡμῶν, πλὴν τοῦ ἀνωτέρω δημοσιεύματος τοῦ Πιτινέλη, ὅπερ, βασιζόμενον καὶ ἐπὶ πλουσίας διπλωματικῆς ἀλληλογραφίας, μνημονεύεται πλέον ἢ ἀπαξ ἰδίᾳ ἐν ταῖς ὑποσημειώσεσιν.

1. Οὕτω τὸ δημοσίευμα τὸ ἐκδοθὲν ἐν Παρίσις (1946) ὑπὸ τοῦ «The Justice for Greece Committee» ὑπὸ τὸν τίτλον *La Grèce et la Conférence de la Paix*, σελ. 8.

2. Πρβλ. καὶ Report of the Greek Government concerning the Greek-Bulgarian and the Greek-Albanian Frontiers, submitted to the Secretariat of the Foreign Minister's Council of the Four Great Powers in Paris, July 1946, σελ. 14 : «South and North Epirus have always formed one indivisible geographic economic and commercial unit».

3. Ὁ ἐνίοτε συναντῶμενος ἀντ' αὐτοῦ ὅρος «Νότιος Ἀλβανία» στερεῖται πάσης ἱστορικῆς βάσεως, χρησιμοποιοῦνθεις τὸ πρῶτον ἀντὶ τοῦ ὅρου Ἡπειρος ἀπὸ αὐστρουγγρικῆς πλευρᾶς. Βλ. Bianconi-Chéradame-Wesselitsky, *La question Albanaise* (1913) σ. 8 παρὰ Γυαλλίστραφ op. cit. σ. 163.

4. Πρβλ. παρὰ Ἀθ. Συμπαραούνη, *Σκέψεις τινὲς διὰ μεταπολεμικὴν βίω-
 σμον Ἑλλάδα* (1945) σελ. 61.

5. 31 Μαΐου 1945, Βλ. Excerpt from California Legislature, Assembly Daily Journal, Special Ceremonies in honor of Greek Delegation to United Nations Conference, σ. 5.

Ἡ βορειοηπειρωτικὴ φωνὴ διερμηνευομένη ὑπὸ τῆς «Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Βορειοηπειρωτικοῦ Ἀγῶνος»⁶ δὲν ἀπεσιώπησεν ὅτι «ἐμπόδιον εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἐθνικῶν μας ἰδεωδῶν ὑπῆρξαν μόναι ἡ Αὐστρουγγαρία καὶ ἡ Ἰταλία», τῇ ἐνόχῳ ἀνοχῇ, θὰ προσεθέτομεν, τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας.

Εἰς τὸ πρὸς τὸ Συμβούλιον τῶν Ὑπουργῶν τῶν Ἐξωτερικῶν τῶν Τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων προμνησθὲν ὑπόμνημα τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἀνεφέρετο⁷, ὡς εἰς τῶν λόγων τῶν συνηγορούντων ὑπὲρ τῆς διορθώσεως τῶν μετὰ τῆς Ἀλβανίας συνόρων, παρὰ τοὺς ἄλλους ἑλληνικοὺς τίτλους, στρατηγικούς, ἱστορικούς καὶ νομικούς, τὸ γεγονὸς ὅτι «ἡ Ἀλβανία ἐδημιουργήθη ὡς ἀνεξάρτητον Κράτος τὸ 1913 χάριν τῆς Ἰταλικῆς καὶ Αὐστρουγγρικῆς διπλωματίας» καὶ ὅτι «ἡ Ἀλβανία ἐχρησίμευσε πάντοτε ὡς κέντρον ἐξωβαλκανικῶν μηχανορραφιῶν καὶ ἐπεμβάσεων...».

Ἐπίσης ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἀντιπροσωπείας ἐν τῇ Διασκέψει τῆς Εἰρήνης τῶν Παρισίων, Κ. Τσαλδάρης, εἰς τὸν ἐνώπιον τῆς ὀλομελείας αὐτῆς ἐκφωνηθέντα τὴν 3 Αὐγούστου 1946 λόγον του ὑπεγράμμιζεν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς «διεκδικεῖ τὴν ἀνθρώπῳ ἀδικίας, ἥς ὑπῆρξε θῦμα κατὰ τὸ παρελθόν, ὅτε, ὑποχωροῦσα εἰς τὴν ἐμμονὴν τῆς Αὐστρουγγαρίας καὶ τῆς Ἰταλίας, ἡ εὐρωπαϊκὴ συναυλία εἶχε παραδόσει εἰς τὸ ἀλβανικὸν Κράτος γῆν κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὴν, τὴν Βόρειον Ἠπειρον... Πῶς θὰ ἦτο δυνατόν σήμερον, ὑπὸ σαθρὰς προφάσεως, ν' ἀναγνωρισθῇ ὡς δικαστικὸν βούλευμα ἡ δρᾶσις τῆς διπλωματικῆς διεισδύσεως τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἰταλίας εἰς τὸ στενὸν τοῦ Ὀτράντο;»⁸.

Ὀλίγας ἡμέρας προηγουμένως ἐνώπιον τῆς ἑλληνικῆς Βουλῆς (συνεδρία τῆς 26 Ἰουλίου) ὁ Γ. Μελάς ἐξήτει τὴν σύνδεσιν τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ ζητήματος πρὸς τὴν συνθήκην εἰρήνης μετὰ τῆς Ἰταλίας, ὡς ἀναποσπάστου τμήματος τοῦ προβλήματος τῆς Ἀδριατικῆς. Κατὰ τὴν αὐτὴν συνεδρίαν ὅλοι οἱ λαβόντες τὸν λόγον ἐκπρόσωποι τοῦ ἔθνους ὁμοφώνως, προέβαλον τὴν ἱερὰν διεκδίκησιν τῆς Βορείου Ἠπείρου⁹. Γνωρίζομεν ὑπὸ ποίας συνθήκας εἰς τὴν ὁμόφωνον κραυγὴν τῆς Ἑλλάδος ἀπήντησε καὶ πάλιν ἡ κακόφωνος συναυλία τῶν Μεγάλων. Οὕτω τῆς Συνδιασκέψεως τῆς Εἰρήνης μὴ ἐπιληφθείσης τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ, τοῦτο παρεπέμφθη εἰς εὐθεώτερον χρόνον παραμένον εἰσέτι ἐκκρεμῆς.

6. Βλ. τὸ ὑπ' αὐτῆς ἐκδοθὲν τεῦχος «Τὸ Βορειοηπειρωτικὸν Ζήτημα» (1945) σ. 13.
7. Ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 12.

8. Délégation Hellénique à la Conférence de Paris, Discours prononcés devant la Conférence plénière du 3 au 30 Août 1946, σελ. 12 καὶ 14.

9. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν (26 Ἰουλίου 1946) εἰς διάλεξιν γενομένην ἐν Παρίσις εἰς τὸ «Κέντρον Μελετῶν Ἐξωτερικῆς Πολιτικῆς» ὁ Λέων Μαρκεζὶς ἐτόνκizen, ὅτι πᾶς Ἕλλην «ἀνήκων εἰς ὁλονδήποτε κόσμον» ἀπαιτεῖ τὴν ἀπόδοσιν τῆς Β. Ἠπείρου εἰς τὴν Ἑλλάδα.
Βλ. L. Maccas, La Grèce devant la Conférence de la Paix, (1946) σ. 14.

Ι. Η ΗΠΕΙΡΟΣ ΕΛΛΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἀπὸ Θεοῦ ἀρχεσθαι. Ὁ Πελασγικὸς Ζεὺς, ὁ Θεὸς ποὺ ἐλατρεύετο ἀπὸ ὅλην τὴν Ἑλλάδα, πρὶν κατοικήσῃ εἰς τὸν Ὀλυμπον, εἶχε τὴν πρώτην του κατοικίαν εἰς τὴν Ἥπειρον. Καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, ἀπὸ τὸ ἀρχαιότερον Μαντεῖον, οἱ Ἱερεῖς τοῦ Δωδωναίου Διὸς ἀνεφάνησαν ὡς οἱ πρῶτοι ἐκπολιτισταὶ τοῦ κόσμου. Εἶναι συμπέρασμα τῶν ἱστορικῶν ὅτι ἡ Δωδώνη εἶναι ἡ κοιτὶς τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ, ποὺ ἐθεμελίωσε τὸν σύγχρονον. Τὴν πρωτοελληνικὴν Ἥπειρωτικὴν γλῶσσαν ἐλάλουν οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀναπτύξει πολιτισμόν, ὅταν οἱ λαοὶ τῆς γῆς ἦσαν ἀκόμη ἀνθρωποφάγοι¹.

Ποία εἶναι ἡ Ἥπειρος; Ἐάν, τοποθετούμενοι ἐπὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς, τὰς Ἀθήνας ἀπεκάλεσαν Ἑλλάδα τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ ἀπόψεως καταγωγῆς ἡ Ἥπειρος εἶναι Ἑλλάς τῆς Ἑλλάδος, μητέρα τῆς Ἑλλάδος, εἶναι ἐκείνη ποὺ ἔδωκεν ἀκόμη καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα «Ἑλλην» καὶ «Ἑλλάς», εἶναι ἡ «Ἑλλάς ἡ Ἀρχαία», ὅπως τὴν ὠνόμασεν ὁ Ἀριστοτέλης.

Ἐκεῖ ἦτο ὁ Ἀχέρων καὶ ἡ Ἀχερουσία λίμνη καὶ αἱ Πύλαι πρὸς τὸν Ἄδην. Ἀπὸ ἐκεῖ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα διεδόθησαν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Πρὸς τὸν Δωδωναῖον Δία προσεύχεται ὁ Ἀχιλλεύς. Οἱ ἴδιοι Θεοί, τὰ ἴδια ἦθη, τὰ ἴδια ἔθιμα τῆς Ἥπειρου συναντῶνται καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα. Τὸ Μαντεῖον τῆς Δωδώνης μὲ τοὺς πέριξ αὐτοῦ Σελλοὺς ἢ Ἑλλοὺς παρέμεινεν Ἑλληνικόν, ὅπως ὅλη ἡ γύρω χώρα, ὅπως ὁ Ἥπειρωτικὸς πολιτισμὸς ποὺ ἔπειτα μετετοπίσθη καὶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα.

Ἡ Βόρειος Ἥπειρος εἶναι ἀπὸ τότε Ἑλληνική, μετέχει εἰς τὴν ἐκστρατεῖαν ἐναντίον τῆς Τροίας², λαμβάνει μέρος κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους ἐναντίον τῶν Περσῶν· ἐπτὰ ἡπειρωτικαὶ τριήρεις στέλλονται εἰς τὴν Σαλαμῖνα³.

1) Ἀθηναγόρας, Ἡ πρωτοελληνικὴ ἡπειρωτικὴ γλῶσσα, 1939.

2) Διάδος Β', στ. 749.

3) Ἡρόδοτος Η, 45. Ὁ καθηγητὴς Δ. Ε. Εὐαγγελίδης, Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἥπειρου (1947) σ. 7-8 γράφει, ὅτι «πρὶν ἀκόμα ἀπὸ τὸν Θουκυδίδην εἶχε γίνῃ χρῆσις τῆς ὀνομασίας αὐτῆς (δηλ. τῆς Ἥπειρου) γιὰ τὴ χώρα ἀπὸ παλαιότερους, ὅπως ὁ Ἐκαταίος, στὰ τέλη τοῦ βου αἰῶνα π. Χρ., ποὺ τὸν Ὀρικό τὸν ἀναφέρει γιὰ λιμάνι τῆς Ἥπειρου» ὅπως ὁ Πίνδαρος ποὺ λέει γιὰ τὸ Νεοπτόλεμο ὅτι βασιλεὺς στὴν Ἥπειρον. Εἶναι πιθανὸ πὼς πρῶτοι ἔδωσαν τὸ ὄνομα στὴ χώρα ἐκεῖνοι ποὺ κατοικοῦσαν στὰ ἀντικρινὰ Ἰόνια νησιά κι' ἀπ' αὐτοὺς τὸ παρέλαβαν καὶ οἱ ἴδιοι οἱ κάτοικοι, ὅχι μόνον μὲ γεωγραφικὴ ἀλλὰ καὶ μὲ ἐθνολογικὴ σημασία... οἱ ἴδιοι οἱ Ἥπειρώτες ἀποδέχτηκαν τὸ ὄνομα μὲ τὴ συναίσθησι πὼς συναντῶνται στὸ ἴδιο ἔθνος, ἔχοντας τὴν ἴδια γλῶσσα, τὰ ἴδια ἦθη καὶ ἔθιμα κλπ., ἀφοῦ μάλιστα ἐνὶ ἀκόμα δὲν ἦταν συνενωμένοι σὲ μιὰ πολιτικὴ ἐνότητα, ἔκριναν νομίσματα μὲ τὴν ἐπιγραφὴ «ΗΠΕΙΡΩΤΑΝ» Πρβλ. Heald, Historia nummorum σ. 269.

Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει τὴν βοήθειαν τὴν σταλεῖσαν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑπείρου πρὸς τοὺς Ἀθηναίους κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους. (Βασιλεὺς τῆς Ἑπείρου ἐφιλοξένησε ἐξόριστον τὸν Θεμιστοκλῆ). Βραδύτερον Ἑπείρωται συνεχοστρατεύουν μὲ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον. Ἕλληνες αὐτόχθονες βασιλεῖς κυβερνοῦν τὴν Ἑπειρον μέχρι τῆς Ρωμαϊκῆς κατακτήσεως. Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰς τελευταίας κατὰ τῶν Ρωμαίων μάχας τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ἔδωκεν ὁ Πύρρος (316—272 π. Χ.), βασιλεὺς τῆς Ἑπείρου, ἥτις περιελάμβανε καὶ τὴν νότιον καὶ τὴν βόρειον Ἑπειρον καὶ ἥτις ἐθεωρεῖτο γενικῶς ὡς ἑλληνική⁴.

Εἰς τὴν Ἑπειρον κατὰ τὸν Πολύβιον (Δ 27) καθιερώθη τὸ πρῶτον συνταγματικὸν πολίτευμα, ἡ «Ἰσηγονία».

Εἶναι ἀξιωματικόν ὅτι τῆς Ἑπείρου τὴν ἑλληνικότητα ὠμολόγει ἡ ἐπίσημος ἐφημερίς τῶν Ἰωαννίνων (2 Φεβρουαρίου 1876): «Ἡ Ἑπείρος οὐδέποτε λησμονεῖ ὅτι εἶναι ἡ ἀρχαία Ἑλλάς, ὁ πρῶτος σταθμὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὅπου ἐγεννήθησαν ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν διεσπάρησαν πάλιν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὴν Ἑπειρον ὅλοι οἱ κάτοικοι ἀνήκουν εἰς τὴν ἰδίαν φυλὴν, εἰς τὴν ἰδίαν ἐθνότητα, μίαν καὶ ἀδιαίρετον»⁵.

Αὐτῆς τῆς Ἑπείρου ποῖα εἶναι τὰ ὅρια; Ἄν καὶ ὄχι μόνον τοῦ Στράβωνος, ἀλλὰ καὶ περισσότεραι μαρτυρίαι τῶν ἀρχαίων περὶ τῶν Ἑπαιρωτικῶν συνόρων τὰ τοποθετοῦν εἰς τὸν ποταμὸν Γενοῦσον, ὑπάρχουν καὶ τινες ἀναφέρουσαι νοτιοτέραν γραμμὴν⁶. Ἐπειδὴ ἡ Ἑλλάς ἔχει ἱστορικὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς Β. Ἑπείρου, τὰ ὁποῖα δὲν τοποθετεῖ ἀποκλειστικῶς εἰς ὠρισμένην παρω-

4) Βλ. τὴν ὥραιαν βιογραφίαν ὑπὸ Π. Ε. Γ α ρ ο υ φ α λ ι ᾱ, Πύρρος ὁ βασιλεὺς τῆς Ἑπείρου, Ἀθήναι 1946.

5) Εἰς τὸ πρὸς τὴν Διάσκεψιν τῶν Πρεσβυτῶν Ὑπόμνημα (Ἰανουάριος 1913) τῶν Ἑπαιρωτῶν, οὗτοι διερμηνεύοντες τὰ αἰσθήματα τοῦ ἑλληνισμοῦ ὁλοκλήρου καὶ ὑπενθυμίζοντες τὴν ἱστορίαν ἔγραψαν: «Antique berceau de l'Hellénisme, l'Epire est indissolublement unie à la Grèce, depuis la plus haute antiquité jusqu'à nos jours, par des luttes communes et des sacrifices communs. Depuis le temps d'Hérodote, le pays limité au nord par le territoire d'Oricie, au delà d'Avlona, à peu près au point où se trouve actuellement située Paléa Arta, était considéré comme purement grec. «La Grèce commence à Oricie», dit Herodote. Illyrie grecque ou Nouvelle Epire étaient appelées les régions septentrionales jusqu'à Scutari, à cause des nombreuses tribus hellénoépiaires qui les habitaient....et à cause du grand nombre de villes grecques qu'elles renfermaient....Témoins véridiques, existent dans les musées de l'Europe les monnaies grecques....» ἐν V e l l a y, l'Irrédentisme Hellénique, Annexes, σ. 212.

6) Βλ. τοῦ Βορειοηπειρώτου Γυμνασιάρχου Κ. Δ. Σ τ ε ρ γ ι ο π ο ὕ λ ο υ, Τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἑπείρου, 1945, σ. 10 ἐπ. καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Χ. Σ ο ὕ λ η, La question de l'Epire du Nord (1946) σ. 11 ἐπ.

χημένην εποχήν, αλλά τὰ ὁποῖα ἀδιαπτώτως ὑφίστανται διὰ τρισχιλιετοῦς ἑλληνικοῦ βίου τῆς Ἡπείρου, ἡ δὲ ἱστορικὴ ἀλήθεια σύμμαχος πιστὸς καὶ ἀδιαφιλονίκητος, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν πρόκειται νὰ εὐρεθῇ εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ δίκαια, δυνάμεθα μετριοπαθῶς νὰ διαπιστώσωμεν με ψυχρότητα ἀντικειμενικοῦ ἱστορικοῦ, ὅτι παρ' ὅλας τῶν τὰς διαφορὰς αἰ ποικίλλουσαι ἱστορικαὶ μαρτυρίαι τῶν ἀρχαίων θέτουν ἐν πάσῃ περιπτώσει τὰ Ἡπειρωτικὰ σύνορα εἰς γραμμὴν κυμαινομένην μεταξὺ Γενούσου καὶ Ἀκροκεραυνίων. Ἡ διακύμανσις αὕτη τῶν πληροφοριῶν τῶν ἀρχαίων κατ' ἐπίδρασιν αὐτῶν παρατηρεῖται καὶ εἰς τινὰς νεωτέρους συγγραφεῖς καὶ χάρτας τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς, εἰς τρόπον ὥστε διαπιστοῦται, ὅτι πάντες τοποθετοῦσι τὰ βόρεια σύνορα τῆς ἀρχαίας Ἡπείρου πάντως ἄνω τῶν βορείων πλευρῶν τῶν Ἀκροκεραυνίων περιλαμβανομένης ἀνατολικῶς καὶ τῆς περιοχῆς τῆς Κορυτσᾶς.

Πρέπει νὰ τονισθῇ, ὅτι εἰς τὰ οὕτω καθοριζόμενα Ἡπειρωτικὰ ὅρια ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ἦτο παρὼν καὶ ζῶν μόνον εἰς τὰς ἀκτὰς, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλον τὸ ἐσωτερικὸν τῆς περιοχῆς. Φρούρια, τείχη, εἰδώλια, νομίσματα, κίονες, κοινόκρανα, ἀγάλματα, ἀγαλμάτια, ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαί, τάφοι, σαρκοφάγοι, ἀκροπόλεις καὶ συνοικισμοί, πάντα ταῦτα κατεσπαρμένα εἰς ὅλην τὴν μίαν καὶ ἀδιαίρετον Ἡπειρον προσφέρουν μαζὺ μὲ τὰ γραπτὰ κείμενα τὴν μαρτυρίαν τῆς ἀρχαιολογίας περὶ τῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁρίων τῆς Ἡπείρου⁷.

Κάθε σπίτι τοῦ χωριοῦ Πλιότσια, βορείως τοῦ Τεπελενίου, ἔχει καὶ μίαν μικρὰν συλλογὴν ἀρχαιοτήτων ἑλληνικῆς τέχνης (Εὐαγγελίδης ἐνθ' ἀνωτ.σ. 36).

Οἱ Ἡπειρῶται ὥς καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες ἡγωνίσθησαν κατὰ τῆς ρωμαϊκῆς εἰσβολῆς. Ἀπὸ δὲ τοῦ 167 π. Χ. ἡ Ἡπειρος κατακτηθεῖσα ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ὑπέστη πρωτοφανεῖς δηλώσεις⁸. Κατὰ τὴν Βυζαντικὴν ἐποχὴν ἡ μὴ καὶ ἐνιαία Ἡπειρος, βόρειος καὶ νότιος, ἀπετέλεσε τὸ θέμα Νικοπόλεως⁹. Μετὰ τὴν Λατινικὴν κατάληψιν τὸ 1204 τοῦ Βυζαντίου ἡ Ἡπειρος, ἐστία τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπετέλεσε ἀπὸ Δυρραχίου μέχρι Ναυπάκτου τὸ «Δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου», ἐν τῶν κυριωτέρων κέντρων ἀντιστάσεως. Τὸ Δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου διεφύλαξε τὸ Ἑλληνικὸν φρόνημα καὶ διέσωσε τὸν ἑλληνισμὸν ἀπὸ τὴν Φραγκικὴν καὶ Βουλγαρικὴν καταστροφὴν. Ἀκρόπολις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ Δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου ὑπῆρξε παράγων τῆς ἀνασυντάξεως καὶ ἐπιβιώσεως τῆς ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου, ἐτι δὲ κέντρον ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὥς μαρτυροῦσι τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα καὶ ἐκ-

7) Βλ. λεπτομερείας εἰς τὰς μελέτας τοῦ Δ. Εὐαγγελίδου, ἡ Βόρειος Ἡπειρος, ἰδίᾳ σ. 34 ἐπ. καὶ εἰς Νέον Ἑλληνομνήμονα τ. Χ. (1913) σ. 279 ἐπ. Πρβλ. Sterghopoulos—Soulis op. cit., σελ. 16 ἐπ.

8) Ὑπολογίζεται ὅτι 150.000 ἡπειρῶται μετῴκηθησαν ὡς δοῦλοι εἰς Ἰταλίαν. Βλ. Ν. Moschopoulos, La question de l'Épire du Nord (1946) σ. 5.

9) Ἐκτεινόμενον μάλιστα πολὺ πέραν τοῦ Γενούσου (Σκούμπη) Βλ. Sterghopoulos—Soulis, op. cit. σ. 22—23.

κλησίαι καὶ αἱ ἐκεῖ καταφυγοῦσαι μεγάλαι ἀρχοντικαὶ οἰκογένειαι τοῦ Βυζαντίου¹⁰.

Ἐὰν παρὰ ταῦτα προστεθῇ καὶ ἡ πολεμικὴ καὶ ὀργανωτικὴ προσπάθεια τῶν Ἑλλήνων Ἡγεμόνων καὶ οἱ ἐπὶ αἰώνας ἀγῶνες τῶν Ἡπειρωτῶν, ἔχομεν ὅλην τὴν εἰκόνα τῆς Ἡπείρου ὡς τῆς σφριγηλοτέρας Ἑλληνικῆς χώρας κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους. Ἔτι δὲ πλέον «ἡ γενναία προσπάθεια τῶν Δεσποτῶν τῆς Ἡπείρου ἔρριψε τόσον βαθειὰ τὰς ρίζας, ὥστε ἐξ αὐτῶν ἐμελλεν νὰ ἀναβίωσῃ ἡ Ἑλληνικὴ Παιδεία καὶ νὰ βλαστήσουν τέλος οἱ ἀρωγοὶ τοῦ γένους, οἵτινες ἐκλείψαν τὴν εὐανδρον Ἡπειρον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκικῆς δουλείας καὶ κατὰ τὸν Ἱερὸν ἀγῶνα» (Καθηγητῆς Ἀδαμ. Ἀδαμαντίου)¹¹.

Μετὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου (1430) ἡ Τουρκικὴ διοίκησις κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Βυζαντίου λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὴν ἱστορικὴν, φυσικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἐνότητα τῆς Ἡπείρου, περιέλαβεν εἰς τὸ Βιλαέτιον τῶν Ἰωαννίνων τὰς διοικήσεις Αὐλῶνος καὶ Βερατίου μέχρι τοῦ Γενοῦσου ποταμοῦ. Κατὰ τὸν μακραίωνα Ὀθωμανικὸν ζυγὸν δύο φαινόμενα, ἀλληλένδετα ἄλλωστε, αἱ διώξεις καὶ οἱ ἐξιλαμισμοί, παρὰ τὴν ἔκτασιν τὴν ὁποίαν προσέλαβον, δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐκκριζώσουν τὸν Ἑλληνισμόν. Οἰκονομικοὶ λόγοι ἔφεραν πολλοὺς χριστιανούς πρὸς τὸ Ἰσλάμ. Διὰ δὲ τοὺς Ἀλβανούς καὶ ἀπὸ φιλικῆς πρὸς αὐτοὺς πλευρᾶς ὁμολογεῖται¹² ὅτι ἡσπασθῆσαν οὗτοι τὴν μουσουλμανικὴν θρησκείαν ὡς τὸν «σταθερώτερον φύλακα τοῦ πλούτου καὶ τῶν προνομίων των». Ἐπίσης μετ' ἀκριβείας ἐλέγχθη ἀπὸ πλευρᾶς οὐχὶ ἐχθρικῆς πρὸς τὴν Ἀλβανίαν¹³ ὅτι «οἱ μεγάλοι κτηματῖαι, οἱ φύλαχοι ἔδωσαν τὸ παράδειγμα: ἔγιναν μουσουλμᾶνοι διὰ νὰ διατηρήσουν τὰ κτήματά των.... Τὸ Κράτος παρὰ τοῖς Τούρκοις εἶναι τὸ Ἰσλάμ. Ὁ Ἀλβανὸς ἐδέχθη τὸν ἰσλαμισμόν διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ ὑπηρετήσῃ τοὺς χαλίφας».

Εἰς ἀντάλλαγμα τῆς προσελεύσεώς των εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν οἱ Τούρκοι ἀφῆκαν εἰς τοὺς Ἀλβανούς πλήρη ἐλευθερίαν νὰ πλῆξουν τοὺς Ἕλληνας καὶ τὸ ἐπραξαν καὶ πρὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ ἀκόμη συστηματικώτερον ἀπὸ τοῦ 1788 καὶ ἐφεξῆς, ὅποτε ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἐγκατασταθεὶς εἰς τὰ Ἰωάννινα μετέβαλε ναοὺς καὶ ἐκκλησίας εἰς τζαμιά καὶ παλάτια. Τὰ σχολεῖα ἐκλείσθησαν¹⁴.

10) Βλ. Ι. Ρωμανοῦ, Περὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, 1895, Α. Μηλιαράκη, Ἱστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, 1898, Κ. Ἀμαντοῦ εἰς «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά» 1930, Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως εἰς «Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας», Τόμ. Γ', τεύχος 11.

11) Ἐν Ζώτου, Ἡ Ἐθνικὴ Συνείδησις τῆς Ἡπείρου διὰ μέσου τῶν αἰώνων, 1940, σ. 27.

12) Βλ. G. Amadori — Virgilj, La questione rumeliota e la politica italiana (1908) σ. 84.

13) René Pinon, L'Europe et la Jeune Turquie (1911) σ. 301.

14) Ὁ καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Princeton, Edouard Capps, ἐν Greece of Tomorrow (Νέα Ὑόρκη 1943), σελ. 36 γράφει σχετικῶς ὅτι «ὁ ἑλληνικὸς χα-

Τοὺς Τούρκους ἐβοήθουν οἱ Ἀλβανοὶ διὰ τὸ προφανὲς συμφέρον ποὺ εἶχον νὰ πληγῇ ὁ Ἑπαιρωτικὸς Ἑλληνισμός. Ἐν τούτῳ δὲ συνέπιπτε τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Πύλης νὰ ἐξοντώσῃ τὸν Ἑλληνισμόν καὶ εἰς τὴν θέσιν του νὰ ὑποκαταστήσῃ Ἀλβανούς εὐνοουμένους, οἵτινες καὶ τῶν Τούρκων θεράποντες ἐγένοντο καὶ τῶν χριστιανῶν τῆς Τουρκίας διώκται καὶ καταπιεσταί¹⁵.

Αἱ φοβεραὶ διώξεις καὶ αἱ σφαγαὶ προεκάλεσαν τὴν φυγὴν τῶν ἡπειρωτῶν, πολλοὶ τῶν ὁποίων ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκπατρισθοῦν. Ἀρκοῦμεθα νὰ σημειώσωμεν τὰς διώξεις τοῦ 1780 εἰς τὴν περιοχὴν Μοσχοπόλεως, ὅπου, κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν περιηγητῶν, ὑπῆρχε συμπαγὴς Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ὑπερβαίνων τὰς 100 χιλιάδας¹⁶.

Κατὰ τὴν ἰδρυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ὁλόκληρος ἡ Ἠπειρος, βόρειος καὶ νότιος, παρέμεινεν ἐκτὸς τῶν ἐλληνικῶν συνόρων, ἐφ' ὅσον, ὡς γνωστὸν, τὸ Συνέδριον τοῦ Βερολίνου τοῦ 1878 ἔδιδε τὴν ὑπόσχεσιν ἐνσωματώσεως εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἐπικράτειαν μικροῦ τμήματος τῆς Ἠπείρου, τῆς ὁποίας ἄλλωστε ἔτι μικρότερον τμήμα προσηρτήθη τελικῶς τὸ 1881 (περιοχὴ τῆς Ἀρτης) μετὰ τριετεῖς ἐπιμόχθους μετὰ τῆς Τουρκίας διαπραγματεύσεις¹⁷.

Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι, ὅτε τὸ 1878 μετὰ διωγμοὺς χιλιάδες οἰκογενειῶν ἤθελον νὰ διαπεραιωθοῦν ἀπὸ τοὺς Ἀγ. Σαράντα εἰς τὴν Κέρκυραν, αἱ Τουρκικαὶ ἀρχαὶ εἶχον ἀπαγορεύσει εἰς Ἀγγλικὸν σκάφος καὶ εἰς τὸ αὐστριακὸν τῆς γραμμῆς Lloyd νὰ περιμαζεύσουν τὰς οἰκογενείας αὐτὰς καὶ νὰ τὰς σώσουν ἀπὸ τὴν σφαγὴν. Οἱ Τούρκοι ἐπρωτίμουν τὴν σφαγὴν ἢ τὴν φυγὴν τῶν Ἑλλήνων. Οἱ ἐν Κερκύρᾳ Πρόξενοι ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Τούρκον

ρακτὴρ τῆς Βορείου Ἠπείρου ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν ἔχει κάλλιστα ἀποδειχθῇ διὰ τῶν φρικωδῶν ἐγκλημάτων κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν διαπραχθέντων ὑπὸ τοῦ Ἀλβανοῦ τυράννου τῶν Ἰωαννίνων Ἀλῆ Πασᾶ, ἐγκλημάτων ἅτινα περιέγραψεν ὁ ἱστορικὸς καὶ διπλωματικὸς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὁ Tocqueville».

15) Ὁ Καθηγητὴς Ἀμαντος, Οἱ Βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος, σ. 161, γράφει ὅτι ἀπὸ τουρκαλβανικὸν στοιχεῖον ἐδυνάμωσεν οἰκονομικῶς καὶ ἀριθμητικῶς, διότι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, μάλιστα ἀπὸ τῆς ἐπανάστασεως τοῦ 1854 καὶ ἔξῃς, παντοιοτρόπως ἐπὶ εἶς τοὺς Ἑλλήνας τῆς Ἠπείρου καὶ ἐβοήθει τοὺς Τουρκαλβανούς. Τὰ μεγάλα καὶ πολλὰ κτήματα τῆς Ἠπείρου ἔγιναν κατὰ τὸ πλεῖστον τουρκικὰ δι' ἀρπαγῆς ἢ ἀναγκαστικῆς πωλήσεως, οἱ δὲ Ἑλλήνες ἔμειναν κύριοι τῶν πτωχοτέρων ἐδαφῶν ἢ ἠναγκάσθησαν νὰ μεταναστεύσουν διὰ νὰ ζήσουν ἀνετώτερον. Τελευταῖα μάλιστα ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Χαμίτ οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι τῆς Ἠπείρου ἦσαν Ἀλβανοί, διότι ὁ σουλτάνος αὐτὸς ἤθελε καὶ ἐπέδωκε τὴν ἐνίσχυσιν τῶν Τουρκαλβανῶν ἐν Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ, ἤθελε τὴν ἐξαλβανισιν τῶν μερῶν τούτων, τὸ ὅποιον κατ' αὐτὸν τότε ἐσημαίνει ἐκτουρκισμὸν».

16) Βλ. καὶ περὶ ἄλλων περιπτώσεων Στεργιόπουλου, Τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἠπείρου σ. 56—58. Πρβλ. Ἀμαντον, οἱ Βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος σ. 156. ἐπ., Κεραμόπουλον, Οἱ Ἑλλήνες καὶ οἱ βόρειοι γείτονες σ. 202—203.

17) Ἴδε καὶ κατωτέρω.

Πρόξενον νὰ μεταβῇ προσωπικῶς εἰς Ἀγ. Σαράντα πρὸς ἀνάκλησιν τῆς διαταγῆς αὐτῆς ¹⁸.

Τοὺς διωγμούς, τὰς δημεύσεις, τὰ βασανιστήρια διαπιστώνει Ἀγγλος συνοδεύσας ἐπιτροπὴν ἀποσταλεῖσαν ὑπὸ τοῦ Γλάδστωνος μετὰ τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου πρὸς διαπίστωσιν τῶν Ἡπειρωτικῶν αἰσθημάτων ¹⁹. Ὁ αὐτὸς Ἀγγλος διαιρῶν τὴν Ἀλβανίαν εἰς τρία τμήματα ²⁰ παρατηρεῖ διὰ τὸ τρίτον: «...» Ἡπειρος ἢ Νότιος Ἀλβανία. Τὸ Τμήμα τοῦτο μόνον αὐθαιρέτως δύναται ν' ἀποκληθῇ Ἀλβανικόν. Ἐπὶ τῆς ἀκτῆς συναντῶμεν τοὺς Τσάμηδες, οἵτινες πρὸ πολλοῦ ἐξελληνίσθησαν ἕνεκα τῆς στενῆς ἐπαφῆς των μὲ τοὺς Ἡπειρώτας, τῶν ὑποίων θὰ ἐπεθύμουν πιθανώτατα ν' ἀκολουθήσουν τὴν τύχην. Αἰσθάνονται τόσῃ ὀλίγῃ συμπάθειαν πρὸς τοὺς Ἀλβανούς, ὥστε, ὅταν οὗτοι ἐδῇωσαν τὴν χώραν των ἐρχόμενοι ἀπὸ βαρρᾶ διὰ νὰ κἀμουν ἐκδηλώσεις κατὰ τῶν Ἑλλήνων, τοὺς ἠπειλήσαν ν' ἀντιταχθῶσι διὰ τῶν ὅπλων. Ὡς πρὸς τοὺς Ἡπειρώτας πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἄγνοι Ἕλληνες. Ἡ γλῶσσά των εἶναι ἑλληνική, τὰ ὀνόματά των εἶναι ἑλληνικά, εἶναι ἐντελῶς Ἕλληνες τὴν σκέψιν καὶ τὰ αἰσθήματα, τὰ ἤθη καὶ τὴν θρησκείαν».

Παρ' ὅλα τὰ βασανιστήρια ἅτινα ὑπέστη, ὁ Ἑλληνισμὸς ἀνθίσταται ²¹. Παρὰ τοὺς ἀπηνεῖς διωγμούς ἡ περιοχὴ διατηρεῖ ἐπὶ τοσοῦτω τὸν ἑλληνικὸν της χαρακτήρα, ὥστε οἱ βορειοηπειρῶται μετέσχον καὶ τοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821, ἐτι δὲ καὶ τῆς προετοιμασίας αὐτοῦ ²² ὡς καὶ τῶν μεταγενεστέρων ἀγῶνων τοῦ ἑλληνισμοῦ (μόνον τὸ 1913 κατεστράφησαν 60 χωρία τῆς περιοχῆς Χειμάρρας καὶ Δελβίνου).

Ὅταν ἐπὶ τετρακόσια ἔτη ἡ Ἑλλὰς ἐβυθίσθη εἰς τὴν ὀθωμανικὴν δουλείαν, διὰ τὴν ἀναγέννησίν της ἡ Ἡπειρος προσφέρει πνεῦμα, χρῆμα, αἷμα. Οἱ βορειοηπειρῶται προσφέρουν πολῦτιμον συμβολὴν εἰς τοὺς ἀπελευθερωτικούς

18) Βλ. Lascaris, La politique extérieure de la Grèce avant et après le Congrès de Berlin, σ. 120.

19) Βλ. V.—H. Caillard, ἐν Fortnightly Review, Ἀπρίλιος 1885.

20) Γκεγκανία ἢ Βόρειος Ἀλβανία, Τσοκανία ἢ Κεντρικὴ Ἀλβανία, Ἡπειρος ἢ Νότιος Ἀλβανία.

21) Πόση ὑπῆρξεν ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐξῆς περίπτωσις: ἐπὶ Ἀλῆ Πασᾶ ἐπὶ 23 χωρίων τῆς περιοχῆς τῆς Χειμάρρας 10 ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξιολαμβοῦν. Βλ. Σ π. Λάμπρου, ἐν Νέφ Ἑλληνομνήμονι 1913 (X) σ. 391. Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος εἰς τὰς δηλώσεις του ἐνώπιον τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Ἑλληνικῶν ἑδαφικῶν ζητημάτων τῆς Συνδιασκεψέως τῆς Εἰρήνης ὑπενθύνει, ὅτι αἱ ἐπανάστασις τοῦ Ὀρλώφ τὸ 1769 κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως ὑπῆρξεν ἔργον τῶν ὀρθοδόξων Ἀλβανῶν, οἵτινες ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ὡς Ἕλληνας» (Procès—Verbal No 6, 24 Φεβρουαρίου 1919).

22) Πλεῖστοι βορειοηπειρῶται ἦσαν μέλη τῆς «Φιλικῆς Ἑταιρίας», τῆς ὁποίας μάλιστα οἱ δύο ἐκ τῶν τριῶν ἱδρυτῶν της, ὁ Σκουφᾶς καὶ ὁ Τσακάλωφ, ἦσαν ἠπειρῶται (καὶ ὁ Ζάκχος Δωδεκανήσιος!) Βλ. Τ. Κανδελώρου, Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρία, 1814—1821. (1926).

ἀγῶνας τῆς Ἑλλάδος. Ἐκ Βορείου Ἡπείρου κατήγοντο πλεῖστοι τῶν ἀρχηγῶν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ἐν οἷς ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Μπότσαρης, ὁ Ἀνδρουτσος, ὁ Σπυρομήλιος. Καὶ αὐτὸ «τὸ ὀλοκαύτωμα τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἡ ἥρωική του ἀντίστασις, ποὺ συνεκίνησε τὸν πεπολιτισμένον κόσμον ὀλόκληρον, κατὰ μέγα μέρος ἦτο ἔργον τῶν Βορειοηπειρωτῶν ἀρχηγῶν», ὡς γράφει ὁ Στος Μητροπολίτης Ἀργυροκάστρου κ. Παντελεήμων²³. Ἡ οἰκογένεια τοῦ πρώτου Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Ι. Καποδίστρια κατήγετο ἐκ Β. Ἡπείρου, ὁπόθεν, ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρον, μετηνάστευσεν εἰς τὴν Ἰστροίαν καὶ τὴν Κέρκυραν.

Ἦδη δὲ ἀφ' οὗτοῦ ἡ ἀπελευθερωθεῖσα ἀπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν πατρίς ἐγκαινιάζε τὸν συνταγματικόν της βίον, εἰς τὴν Δ' ἐν Ἀργεῖ Ἐθνικὴν τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσιν, κατ' Ἰούλιον τοῦ 1829, παρόντες εἶναι καὶ βουλευταὶ τῆς Ἡπείρου, διατελούσης ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων, ὥπως παρόντες πάλιν εἶναι εἰς τὴν Συντακτικὴν Συνέλευσιν τοῦ 1843²⁴. Οἱ Βορειοηπειρωτῶντες ἔλαβον ἐπίσης μέρος εἰς τὰ κινήματα διὰ τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος Ἐνωσιν τῆς Ἡπείρου κατὰ τὸ 1854, τὸ 1866, τὸ 1877. «Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἡπείρου ἐδειξαν εἰς ὅλους τοὺς Ἕλληνας πῶς ἀποθνήσκει τις διὰ τὴν ἐλευθερίαν»²⁵.

Ἐννομενὴ μὲ τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς τύχας τῆς Ἑλλάδος ὅσον μακρὰν εἶναι δυνατὸν ν' ἀναδράμῃ τις εἰς τὸν ροῦν τοῦ χρόνου, ἡ Ἡπειρος παρέμεινε διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐστία τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων²⁶.

Ἀποτελεῖ θέμα ἀπορίας πῶς ἡ Ἡπειρος ἐδέησε ν' ἀναμμένη ἐπὶ τούσων μακρὸν χρόνον τὴν χειραφέτησίν της²⁷. Προσφατώτερον ἀκόμη ὁ καθηγητὴς E. Corps τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Princeton γράφει: «οἱ Βορειοηπειρωτῶντες διετήρησαν ζωντανὴν τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν παρὰ τοὺς ἀπηνεῖς διωγμοὺς σκληροῦ κυριάρχου»²⁸.

Ἀλλὰ καὶ ξενητευμένοι οἱ Βορειοηπειρωτῶντες παρέμειναν Ἕλληνες²⁹.

23) Εἰς «Δημοκρατικὰ Χρονικὰ», 2 Ἰουλίου 1945 σελ. 4.

24) Βλ. William Miller, The Ottoman Empire σ. 104, 174.

25) Henry Houssay, εἰς ἄρθρον τῆς «Revue des Deux Mondes», 15 Φεβρουαρίου 1872.

26) Charles Vellay, L'irréductible hellénique (1913) σ. 13.

27) S. D. Ferriman, ἐν Daily Chronicle, 7 Ἀπριλίου 1914.

28) «Greece of Tomorrow, Νέα Ὑόρκη 1943, σ. 37.

29) Ὁ René P u a u x εἰς τὸ γνωστὸν του βιβλίον La Malheureuse Epire, 1914, σ. 10 παρατήρει, ὅτι αὐτάρχουν εἰς τὴν Ἡπειρον ἑξ μεγάλαι ἐστίαὶ ἑλληνισμοῦ, τὰ Ἰωάννινα, ἡ Ζαγοριά, τὸ Ἀργυρόκαστρον, τὸ Μέτσοβον, ἡ Χειμάρρα, ἡ Κορυτσά. Ἀπὸ ἑκαστοῦ τῶν κέντρων αὐτῶν ἀνεχώρησαν οἱ ἄνδρες, τῶν ὁποίων ἡ πρωταρχικὴ σκέψις ὑπῆρξε, μόνις ἐσχημάτιζον περιουσίαν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ, νὰ συμβάλλωσιν εἰς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἐθνικοῦ οὐνεῖρου: τὴν ἑνωσιν τῆς Ἡπείρου μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἰδίᾳ κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἄρχεται ἡ ἀποδημητικὴ κίνησις τῶν βορειοηπειρωτῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Νότιον Ἀφρικὴν, τὴν Ἀμερικὴν. Ὑπολογίζεται ὅτι μόνον μεταξὺ 1890 καὶ 1919 ἐξεπατρίσθησαν περὶ τὰς 150.000, ἐξ ὧν πλέον τοῦ ἡμίσεος κατέλειπον ἐν Β. Ἠπείρῳ τὰς οἰκογενεῖας καὶ τὰς περιουσίας των πρὸς διατήρησιν τῶν ἀδιαρρήκτων δεσμῶν μετὰ τῆς μητρὸς πατρίδος ²⁹ α.

Ἐλεγεν ὁ ἀείμνηστος Νικόλαος Πολίτης εἰς τὴν ἀγόρευσίν του ἐνώπιον τοῦ Διαρχοῦς Δικαστηρίου τῆς Διεθνoῦς Δικαιοσύνης κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 11 Μαρτίου 1935: «Μεταξὺ αὐτῶν πολλοὶ ἐδοξάσθησαν κατὰ τὸν πόλεμον διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος ἀρχομένου τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Μεγαλύτερος ἀριθμὸς διεσπάρη κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα κατὰ μῆκος τοῦ Δουνάβεως φέρων τὴν λάμψιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μέχρι Βουδαπέστης καὶ Βιέννης ὅπου βλέπει τις ἀκόμη τῶρα μαρτυρίας τῆς λαμπρᾶς των δράσεως» (Ἐπίσημα Ἐγγράφα περὶ Βορείου Ἠπείρου, σ. 270).

Ἄν δὲν ἀρκοῦν οἱ λόγοι τοῦ περιφανοῦς συνηγόρου τῆς ἐλληνικῆς ὑποθέσεως ἐνώπιον τοῦ Διεθνoῦς Ἀρείου Πάγου, ὅστις ἐδικαίωσε δι' ἀποφασεῶς του τὰς ἐλληνικὰς ἀπόψεις, ὑπάρχει ἡ ἱστορία τῆς Βορείου Ἠπείρου, παλαιὰ ἢ νέα, πάντοτε ζῶσα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων, ἡ ὁποία διδάσκει ὅτι ἡ «Ἠπειρος εἶναι ὡς τὸ λίκνον τοῦ Ἑλληνισμοῦ» ³⁰, ὅτι «κατὰ τὰ παρελθόντα ἑκατὸν ἔτη τῆς ζωῆς τῆς Ἑλλάδος ἡ Ἠπειρος ὑπῆρξεν ἡ καρδιά τοῦ Ἑλληνισμοῦ» ³¹. Ἡ Ἠπειρος εἶναι ἡ Ἑλλὰς τῆς Ἑλλάδος.

29α) Βλ. τὸ δημοσίευμα τοῦ ἐν Παρισίοις Ἑλληνικοῦ Γραφείου Πληροφοριῶν ὑπὸ τὸν τίτλον *La question Greco-albanaise et le retour de l'Épire du Nord à la Grèce*, σ. 2.

30) Ed. Driault, ἐν Driault—Lhéritier, *Histoire Diplomatique de la Grèce*, τ. V σ. 91.

31) Ed. Capps, ἐν *Greece of Tomorrow* (1943) σ. 36.

II. Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΑΛΒΑΝΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΠΡΟΣ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΙΝ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΙΤΑΛΙΚΟΥ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΥ

Και ἐρωτᾶται νῦν, διατὶ ἡ ἐλληνικὴ γῆ τῆς Βορείου Ἡπείρου δὲν περιε-
κλείσθῃ ἐντὸς τῆς ἐλληνικῆς ἀγκάλης, ὅταν ὁ «μέγας ἀσθενής», ἡ Ὀθωμα-
νικὴ Αὐτοκρατορία, κατέρρεε βαθμὴδὸν ἐν Εὐρώπῃ. Διότι τὴν ὑπὸ τῆς Πύλης
πολιτικὴν ἐξισλαμισμού τῶν ἐλληνικῶν πληθυσμῶν τῆς Ἡπείρου διεδέχθη
ἡ συστηματικὴ καταπολέμησις τοῦ ἐλληνισμοῦ ὑπὸ τὴν ἐμπνευσιν, καθοδή-
γησιν καὶ ἐκτέλεσιν τῆς Αὐστρουγγαρίας καὶ τῆς Ἰταλίας, ὑπὸ τὴν αἰγίδα
τῶν ὁποίων ἐπεδιώχθη καὶ τελικῶς συνετελέσθη ἡ ἰδρυσις «μεγάλης Ἀλβα-
νίας» εἰς βάρος τοῦ ἡπειρωτικοῦ ἐλληνισμοῦ.

Ἡ ἀπόσπασις πράγματι τῆς Βορείου Ἡπείρου ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικὸν σῶμα
ἐγένετο καὶ ἐξηκολούθησε χάριν ἱκανοποιήσεως ἱμπεριαλιστικῶν βλῆψεων
καὶ ὑπὸ τὸ σύνθημα ἐξασφαλίσεως σφαίρας ἐπιρροῆς, χώρου ζωτικοῦ εἰς
βάρος ἄλλωστε τῆς προλεταριακῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Ἰταλικὸς ἱμπεριαλισμὸς εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ τὴν Ἀδριατικὴν δὲν
εἶναι γέννημα τοῦ φασισμού. Ἐγεννήθη καὶ ἐτράφη ἀπὸ τῆς ἐπομένης τοῦ
Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου. Ἡ ἀπόδοσις τῆς Ἑλληνικῆς Βορείου Ἡπείρου εἰς
τὴν Ἑλλάδα, ἀφ' ἧς οὐδέποτε θὰ ἔδει νὰ εἶχεν ἀφαιρεθῇ, ἐπιβάλλεται σὺν
ἄλλοις καὶ ἐκ λόγων ὑπαγορευομένων ὑπὸ τῶν ὑψηλῶν σκοπῶν τοῦ κοινοῦ
ἀγῶνος τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν.

Ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια ἀδιάσειστος εἶναι ὅτι ἐναντίον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἠθέ-
λησαν νὰ δημιουργήσουν τὴν Ἀλβανίαν ἢ Αὐστρουγγαρίαν καὶ ἢ Ἰταλίαν.

Ὅτι εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἡ δημιουργία Ἀλβανικοῦ Κράτους ἔχει ἱστορικῶς
ἀποδειχθῇ. Ἴσως νὰ μὴ περιττεύῃ νὰ ὑπομνησθῇ ἡ ἐπίσημος καὶ Αὐστριακὴ
καὶ Ἰταλικὴ μαρτυρία περὶ τοῦ κατασκευάσματος ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἀνή-
γαγον εἰς Κράτος μόνον καὶ μόνον τὰ συμφέροντα τῶν δύο αὐτῶν Δυνάμεων:
Ὁ κόμης Andrassy τὸν Ἰούλιον τοῦ 1915 εἰς τὴν Βιενναίαν «Neue Freie
Presse» ἐτόνιζεν, ὅτι εἰς τὴν Ἀλβανίαν οὔτε ἐνιαῖον ἐθνικὸν αἶσθημα ὑπῆρχεν
οὔτε δίκαιον καὶ νόμοι ἦσαν σεβαστοὶ ὑπὸ τῶν ἀλληλομισουμένων ἀλβανικῶν
φυλῶν». «Ἄς μὴ εἴμεθα ἀλβανικώτεροι τῶν Ἀλβανῶν», ἔλεγεν ὁ Andrassy,
καὶ προέκρινεν ὡς καλυτέραν λύσιν «τὴν ὑπαγωγὴν ὁλοκλήρου τῆς Ἀλβανίας ἢ
τούλάχιστον τμήματος αὐτῆς» ὑπὸ τὴν Ἑλλάδα, λύσιν τὴν ὁποίαν ἠμποδίζεν
«ἡ ἐχθρικὴ πολιτικὴ τῆς Ἰταλίας κατὰ τῆς Ἑλλάδος».

Ὁ μετέπειτα Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἰταλίας Σάν Τζουλιάνο,
ἐκεῖνος ὅστις ἔλεγεν εἰς τὸν Ἑλληνα ἐν Ρώμῃ Ἐπιτετραμμένον Κακλα-

μᾶλλον : «ἀναγνωρίζω, ὅτι τὸ Ἀργυροκάστρον καὶ ἡ Κορυτσᾶ εἶναι ἐλληνικά, ἀλλὰ τὰ δίκαια ἐνὸς μικροῦ λαοῦ ὡς ἡ Ἑλλάς δὲν δύνανται νὰ ὑπερισχύσουν τῶν συμφερόντων μιᾶς Μεγάλης Δυναμέως ὡς ἡ Ἱταλία», τὸ 1902 εἶχε γράψει, ὅτι εἰς τὴν Ἀλβανίαν εἶχε συναντήσει ἀνθρώπους «ἐστερημένους καὶ τοῦ ἐλαχίστου ἐθνικοῦ αἰσθήματος», καὶ τὸ 1903, ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ἦσαν «ὀρδὴ καὶ στίφος ἄγριον καὶ ἀρπακτικόν».

Ταῦτα συμπίπτουν μὲ τὴν γνώμην τῶν εἰδικῶν συγγραφέων, ἐξ ὧν ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὁ ἀλβανόφιλος ἰταλὸς G. Amadori—Virgilj³², κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ Ἀλβανοὶ εἶναι ὁ μόνος λαὸς εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται πολὺ μακρὰν τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος³³.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ Αὐστρία πρώτη ἀντετάχθη κατὰ τῆς ἐλληνικῆς παρουσίας ἐναντὶ τῆς ἡπειρωτικῆς ἀκτῆς.

Ὅταν ἡ ἰταλικὴ ἐνόττης δὲν εἶχεν ἀκόμη συντελεσθῇ, τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἠπειρωτικὴν περιοχὴν διεξῆγεν ἡ Αὐστρουγγαρία μόνη³⁴. Διὰ νὰ προφυλαχθῇ δὲ ἡ Ἠπειρος ἀπὸ ἐλληνικὴν ἐπέκτασιν, ἡ Δύναμις αὕτη ἐπέτυχε νὰ περιληφθοῦν εἰς τὴν ἐν Λονδίνῳ συνθήκην τῆς 14 Νοεμβρίου 1863 διατάξεις περὶ οὐδετεροποιήσεως τῶν Ἰονίων Νήσων καὶ περὶ καταστροφῆς τῶν ὀχυρώσεων τῆς Κερκύρας. Ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Χ. Τρικούπη, ἐκπροσώπου τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις, «Σφαγιασμὸς τῆς Ἑλλάδος χάριν τῆς Αὐστρίας» συνόψιζε τὴν κατέστασιν καὶ διηρμήνευε συγχρόνως τὰ τρωθέντα αἰσθήματα ὁλοκλήρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ τῇ βοήθειᾳ τῆς Ρωσίας καὶ Γαλλίας μερικὴ ἐπιτυχία τοῦ Τρικούπη εἶχε περιορίσει (Πρωτόκολλον 25 Ἰανουαρίου 1864 καὶ Συνθήκη Λονδίνου 29 Μαρτίου 1864) τὴν οὐδετεροποίησιν εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ τοὺς Παξοὺς³⁵, ἀλλ' ἡ Ἑλλάς εἶχε πληγῇ τοιουτοτρόπως εἰς τὰς δυνατότητας δράσεως εἰς τὴν Ἠπειρον. Ἡ διὰ τῆς εὐγενοῦς καὶ ἀνταξίας τοῦ Ἀγγλικοῦ Ἔθνους χειρονομίας προσφορὰ τῶν Ἰο-

32) La questione rumeliota e la politica italiana, σ. 82 ἐπομ.

33) Ὁ Amadori—Virgilj (αὐτόθι σελ. 83) γράφει ἐπὶ λέξει «Cosi ora gli Albanesi non hanno sentimento nazionale: è una constatazione, che emerge evidente.... Si puo anzi affermare che l'Albanese è nell' Oriente il popolo che è pui lontano da una qualsiasi formazione di sentimento nazionale....».

34) Δύναται νὰ ὑπομνησθῇ, ὅτι ἤδη διὰ τῶν συνθηκῶν τοῦ Carlovitz, τοῦ Passarovitz (1718) καὶ τοῦ Βελιγραδίου ἡ Αὐστρία ἀπέκτησε δικαιώματα προστασίας ἐπὶ τῶν Χριστιανῶν ἱερωμένων τοῦ καθολικοῦ θρησκευματος. Τῶν δικαιωμάτων ταύτων ἐπέδωκε τὴν ἐπέκτασιν ἐπὶ πάντων τῶν ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ καθολικῶν. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐπεζητεῖ νὰ καθιδρῶσῃ πολιτικὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ πάσης τῆς Ἀλβανίας. Πρβλ. Moschopoulos op. cit. σ. 9, Lappas—Cypriotis, loc. cit. σ. 93.

35) Βλ. Κ. Εὐσταθιάδου, Διεθνὲς Δίκαιον, ἐκδ. 1950, τεῦχος Α' σ. 89 καὶ τὰς μονογραφίας τοῦ Σ. Θ. Λάσκαρι, Ὁ Χαρίλαος Τρικούπης καὶ ἡ ἐκείσεως τῆς Ἑπτανήσου (Ἀθήναι, 1930) καὶ τοῦ Sp. D. Minotto, Les forts de Corfou et leur démolition (Athènes, 1937).

νίων Νήσων εἰς τὴν μητέρα Ἑλλάδα ἐτόνωσε τὴν ἀνέκαθεν δεδηλωμένην ἐπιθυμίαν τῶν εἰς τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν Βορειοηπειρωτῶν νὰ ἐνωθοῦν καὶ αὐτοὶ μὲ τὴν πατρίδα των. Τότε ἡ Αὐστρουγγαρία καὶ ἡ Ἰταλία θεωροῦσαι θιγόμενα τὰ ἐν τῇ Ἀδριατικῇ καὶ διὰ τῆς Ἀδριατικῆς ἰμπεριαλιστικὰ των σχέδια ἔθεσαν εἰς ἐφαρμογὴν τὸν ἐξαλβανισμὸν τῆς Βορείου Ἠπειροῦ, τὴν αὐτὴν δηλαδὴ μέθοδον τὴν καὶ ἄλλοτε χρησιμοποιηθεῖσαν ὑπὸ τῆς Τουρκίας. Ἐκμετάλλευσις καὶ τόνωσις τοῦ φανατισμοῦ τῶν Ἀλβανῶν κατὰ τῶν Χριστιανῶν Ἑλλήνων τῆς Ἠπείρου³⁶, φανατισμοῦ τὸν ὅποιον δὲν ἔτρεφε συνείδησις ἐθνικῇ, ἀλλ' ἡ ἰδέα τοῦ πλουτισμοῦ διὰ τῶν γαιῶν τῶν Ἑλλήνων.

Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Αὐστρουγγαρίας διὰ τὴν Ἠπειρον ηὑξήθη ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἡττης της τοῦ 1866, ἀφ' ἧς ὑπὸ τὴν ὄθησιν τῆς Γερμανίας καὶ τὴν ἔμπνευσιν τῶν αὐστριακῶν διπλωματῶν ἐστράφη νοτιανατολικά πρὸς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον (Drang nach Osten). Ὡς πρὸς τὴν Βόρειον Ἠπειρον καὶ τὴν Ἀλβανίαν ἡ αὐστριακὴ πολιτικὴ ἐκτὸς τῶν ἐμπορικῶν σκοπῶν ἔπρεπε νὰ ἐξυπηρετήσῃ καὶ τὰς γενικωτέρας πολιτικὰς βλέψεις της.

Παραλλήλως ἡ διπλωματικὴ ἡττα τῆς Ἰταλίας ἐν Τύνιδι—ἡ συνθήκη τοῦ Kasr-el-Said τοῦ 1881 ἔθετεν, ὡς γνωστὸν, τὴν Τύνιδα ὑπὸ τὴν γαλλικὴν προστασίαν—καὶ κατόπιν ἡ στρατιωτικὴ της ἡττα ἐν Ἀβυσσηνίᾳ, ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν τῆς Ρώμης πρὸς τὴν Ἀλβανίαν, ὅπου τὸ ἔδαφος εἶχε προετοιμασθῇ καὶ διὰ τῶν κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ αὐστριακῶν ἐνεργειῶν καὶ διὰ τῶν αὐστριακῇ πρωτοβουλίᾳ ἰδρυθέντων σχολείων, εἰς τὰ ὅποια ὡς γλῶσσα διδασκαλίας εἶχεν εἰσαχθῇ ἡ ἰταλική.

Οὕτως ἀπὸ τοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου (1878) εἰς τὸ προσκείμενον τοῦ Ἀλβανικοῦ Ζητήματος ἐμφανίζεται καὶ ἡ Ἰταλία, ἥτις τῇ βοήθειᾳ τῆς

36) Εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ *Das Haus am Ballplatz* (1924) ὁ Freiherr von Mussulin, ὅστις διηύθυνε τὸ Ἐκπολιτιστικοπολιτικὸν τμήμα τοῦ Αὐστριακοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν μεταξὺ τοῦ 1910 καὶ τοῦ 1916 γράφει περὶ τῶν ὑπὸ τῆς Αὐστρίας ἐν Ἀλβανίᾳ ἰδρυθέντων καὶ συντηρουμένων σχολείων καὶ ἐκκλησιῶν ὅτι «αἱ ἐκπολιτιστικαὶ ἡμῶν δραστηριότητες ἐν Ἀλβανίᾳ ἔσχον ὡς μοναδικὸν σκοπὸν νὰ ἐκθρέψουν καὶ νὰ διεγείρουν τὸ πνεῦμα ἐνὸς ἀλβανικοῦ ἐθνικισμοῦ». Καὶ περαιτέρω: «Ἐὰν ἔσχομεν πολιτικὸν τινα σκοπὸν, δι' ὃν ἔδωκαμεν τόσην προσπάθειαν καὶ τόσον χρῆμα, οὗτος ἐνέκειτο ἐν τῇ παρεμυδιᾷ πάσης ἄλλης ξένης Δυνάμεως νὰ ἐγκατασταθῇ ἐν Ἀλβανίᾳ καὶ νὰ καταστῇ τοιοῦτοτρόπως κυρία τῶν ἀλβανικῶν ἀκτῶν. Ἐπεθυμοῦμεν νὰ τονώσωμεν τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα τῶν Ἀλβανῶν καὶ νὰ καταστήσωμεν τούτους ἱκανοὺς ἵνα ἀντιστῶσιν ἐπιτυχῶς κατ' ἐνδεχομένης ξένης ἐισβολῆς». Σημειωτέον ὅτι ὁ εἶπερ τις καὶ ἄλλος ἀρμόδιος ἐπὶ τοῦ θέματος συγγραφεὺς τῆς ὡς ἄνω μελέτης ἀνομολογεῖ (σελ. 148), ὅτι ὁ ἐπιδιωκόμενος ὑπὸ τῆς Αὐστρίας σκοπὸς δὲν ἦδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ οὔτε δι' ἐκπολιτιστικῶν ἐπιδράσεων οὔτε διὰ πολιτικῶν συμβουλῶν ἢ οἰκονομικῶν ἐνισχύσεων, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς καθιδρύσεως πραγματικοῦ προτεκτοράτου, τοῦθ' ὅπερ μὴ πραγματοποιηθὲν ἐν εὐθέτω χρόνῳ ἦτο πλέον πολὺ ἀργὰ διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ κατὰ τὸν χρόνον καθ' ὃν ἔγραφε (1924). Εἶχε πράγματι ἀρχίσει ἤδη νὰ ριζώνῃ ἡ ἰταλικὴ διείσδυσις ἐν Ἀλβανίᾳ.

Αύστρουγγαρίας ματαιώνει τὰς ἐπὶ τοῦ ἡπειρωτικοῦ ζητήματος φιλελληνικάς προσπάθειας τῆς Γαλλίας καὶ Μεγάλης Βρεττανίας. Οὕτε καὶ τὸ Νότιον τμήμα τῆς Ἡπείρου (237.000 Ἑλληνες, 47.000 Μουσουλμᾶνοι) δὲν ἀναγνωρίζεται εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ ἰταλικὴ ἐχθρότης κατὰ τοῦ ἡπειρωτικοῦ ἑλληνισμοῦ χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅτε καὶ χαράσσεται ἡ ἰταλικὴ ἐν Ἀλβανίᾳ πολιτικὴ, ἥτις ἐν ἀρχῇ εἰς τὸ Συνέδριον τοῦ Βερολίνου περιορίζεται εἰς τὴν διατύπωσιν γενικῆς φύσεως ἀξιώσεων ἐπὶ τῆς Ἀλβανίας³⁷.

Ὡς γνωστὸν διὰ τοῦ 13ου Πρωτοκόλλου, ἐν ᾧ περιελήφθη ἡ σχετικὴ γαλλικὴ πρότασις, τὸ Συνέδριον τοῦ Βερολίνου 1878 προσεκάλει τὴν Ὑ. Πύλην «ὅπως συνεννοηθῇ μετὰ τῆς Ἑλλάδος πρὸς διευθέτησιν τῆς μεθορίου ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Ἡπείρῳ, ἔχον τὴν γνώμην, ὅτι ἡ νέα μεθοριακὴ γραμμὴ θὰ ἡδύνατο ν' ἀκολουθήσῃ τὴν κοιλάδα τοῦ Πηνειοῦ πρὸς τὸ Αἰγαῖον καὶ τοῦ Θυάμιδος (Καλαμᾶ) πρὸς τὸ Ἰόνιον Πέλαγος». Προστίθετο δέ, ὅτι «πρὸς διευκόλυσιν τῶν σχετικῶν διαπραγματεύσεων αἱ Δυνάμεις εἶναι πρόθυμοι νὰ προσφέρουν τὴν μεσολάβησιν των εἰς τὰς δύο ἀμέσως ἐνδιαφερομένας Κυβερνήσεις». Τὸ δὲ ἄρθρον 24 τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου τῆς 1/13 Ἰουλίου 1878 προέβλεπεν, ὅτι, «ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ Ὑψηλὴ Πύλη καὶ ἡ Ἑλλάς δὲν κατ' ὥρθωναν νὰ συνεννοηθῶσι διὰ τὴν διευθέτησιν τῆς μεθορίου, περὶ ἧς τὸ 13ον Πρωτόκολλον τοῦ Συνεδρίου, ἡ Γερμανία, ἡ Αὐστρουγγαρία, ἡ Γαλλία, ἡ Μεγάλῃ Βρετανία, ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ρωσία ἐπιφυλλάσσονται νὰ προσφέρουν τὴν μεσολάβησιν αὐτῶν πρὸς τὰς δύο Κυβερνήσεις πρὸς διευκόλυνσιν τῶν διαπραγματεύσεων»³⁸.

Αἱ διεξαχθεῖσαι σχετικαὶ διαπραγματεύσεις διήρκεσαν ἐπὶ πολὺ καὶ δὲν ἀπέληγον εἰς ἀποτέλεσμα³⁹, οὕτως ὥστε ἐδέησε νὰ συγκληθῇ ἐν Βερολίνῳ εἰδικὴ διάσκεψις (Ἰούνιος 1880) καὶ νὰ ὑπογραφῇ ἡ μετὰ Τουρκίας καὶ τῶν Δυνάμεων σύμβασις τῆς 12/24 Μαΐου 1881, δι' ἧς προσηρτᾶτο μὲν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ Θεσσαλία, ἐλάχιστον ὅμως τμήμα τῆς νοτίου Ἡπείρου.

Οὕτω πλὴν τῆς Ἀρτης ὅλη ἡ Ἡπειρος παραμένει Τουρκικὴ πρὸς χάριν οὐ μόνον τῆς Τουρκίας ἀλλὰ καὶ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἰταλίας. Συγχρόνως μερικοὶ Ἀλβανοὶ καὶ ἡ Τουρκία ἐκαλλιέργουν τὴν ἰδέαν ἀλβανικῆς ἡγεμονίας, ἥτις ὡς μουσουλμανικὴ θὰ ἦτο ἀφωσιωμένη εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ θὰ ἐχρησίμευεν ὡς ἐπαλξίς κατὰ τῆς Ἑνώσεως τοῦ ἡπειρωτικοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν μητέρα Ἑλλάδα. Ὑπὸ τὸ κλίμα αὐτὸ ἡ βαθμηδὸν χειραφετουμένη ἰταλικὴ πολιτικὴ δύναται νὰ κινηθῇ ἀντετώτερον. Ἐφευρίσκει τὴν ἰταλοαλβα-

37) Πρβλ. Ed. Driault, La question d'Orient (1917) σ. 233 ἐπ.

38) Πρβλ. B. Brunswick, Le traité de Berlin (Paris, 1878) σελ. 10, 102.

39) Βλ. Σ. Θ. Λάσκαρι, Διπλωματικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, 1821—1914 (1947), σ. 165 ἐπ.

νικήν *Fratellanza*, τὴν ὁποίαν χαλκεύουν αἱ θαλάσσιαι ἰταλικαὶ γραμμαὶ πυκνωθεῖσαι ὡς μέσον πολιτικῆς ἐπικρατήσεως. Εἰς τὴν Ρώμην ἰδρύεται ἡ «*Societa Nazionale Albanese*». Δημοσιεύεται σειρά βιβλίων εἰς τὴν «*Biblioteca italoalbanese*».

Τὰς ἐπὶ τῆς Ἀδριατικῆς κυριαρχικὰς τῆς βλέψεις ἡ Ἰταλία ὑπηρετεῖ μετὰ τὴν ἀναχαίτισιν πάσης Ἑλληνικῆς ἀπελευθερωτικῆς προσπάθειας εἰς τὴν Ἡπειρον. Λυσσώδη ἀγῶνα διεξάγει ἐκεῖ κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ φανερά ἡ πлагίως. Δαπανᾷ μεγάλα ποσὰ διὰ τὴν προπαγάνδαν τῆς ἰταλικῆς γλώσσης. Εἰς τὸν Αὐλῶνα, τὴν Πρέβεζαν, τὰ Ἰωάννινα καὶ ἀλλαχοῦ ἰδρύονται ἰταλικά σχολεῖα.

Διὰ τὰ σχολεῖα αὐτὰ δαπανῶνται δωρεαὶ βιβλίων, ἐνδυμάτων καὶ καταβάλλεται προσπάθεια ἐξαγορᾶς συνειδήσεων διὰ τῶν ἰταλικῶν Προξενίων. Παραλλήλως ἐπιδιώκεται ... ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἀλβανικοῦ πατριωτισμοῦ ⁴⁰.

Ἵνα μὴ ἀντιταχθῇ κατὰ μέτωπον ἡ Ἰταλία κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ μετὰ βεβαίαν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀποτυχίαν, πλήττει αὐτὸν πлагίως διὰ τοῦ ἀλβανισμοῦ, τὸν ὁποῖον πειρᾶται ν' ἀφυπνίσῃ ρίπτουσα τὸ σύνθημα «ἡ Ἀλβανία εἰς τοὺς Ἀλβανούς», σύνθημα ὑπὸ τὸ ὁποῖον καλύπτει τὰ κατὰ τῆς Ἑλλάδος σχέδια διὰ τῆς ἰταλικῆς προστασίας. Οὕτως ἡ ἀλβανικὴ προπαγάνδα εἰς μὲν τὴν Βόρειον Ἀλβανίαν μάχεται κατὰ τῆς αὐστριακῆς ἐπιρροῆς, ἐνῶ εἰς τὴν λεγομένην Ν. Ἀλβανίαν, δηλ. τὴν Βόρειον Ἡπειρον, δίδει λυσσώδη μάχην κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εἶναι γνωστόν, ὅτι τὴν μάχην αὐτὴν τὴν δίδει διὰ τὰ διαπεραιωθῆ ἀπὸ τὸ *Otranto* εἰς τὴν Ἡπειρον. Ἀπὸ τοῦ 1879 ἡ ἀλβανικὴ πολιτικὴ τῆς Ἰταλίας τείνει εἰς τὴν προώθησιν πρὸς τὰ Ἰωάννινα—γνωστὴ εἶναι ἡ δρᾶσις τῶν ἐκεῖ προξένων τῆς ⁴¹,—διὰ τὰ περιλάβῃ ἐντὸς τῶν Ἰταλικῶν δικτύων τὴν Ἑλληνικὴν Ἡπειρον. Ἀντὶ πάσης ἄλλης ἐκθέσεως παραθέτομεν τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Κρίστι εἰς τὴν Ἰταλικὴν Βουλὴν (15 Μαρτίου 1880) συνοψίζουσαν τὴν πραγματικὴν κατάστασιν: «Τὸ ἀλβανικὸν ζήτημα, Κύριοι, πρέπει νὰ λυθῇ ταχέως. Ἐχουσιν ἄρα γε οἱ ἀλβανοὶ πραγματικὴν ἐθνότητα, ἔχουσι τὰ ἀναγκαιοῦντα συστατικὰ στοιχεῖα ἵνα καταλάβωσι ὅπῃ τὸν ἢ βράδιον θέσιν ἐν τῇ πορείᾳ τῶν ἐθνῶν; Οἱ ἀλβανοὶ εἶναι λαὸς δίγλωσσος, ὅστις ἐδέχθη

40) Pinon op. cit. σ. 340, Vellay op. cit. σ. 49—50.

41) Εἰς τὴν Ἡπειρον ἐστάλη ὁ τέως ἐν Σμύρῃ προξένος *De Gubernatis* «ἵνα ὀργάνωσιν τὴν ἰταλικὴν προπαγάνδαν σκοποῦσαν νὰ προλεϊνῇ τὸ ἔδαφος οὕτως ὥστε ἐν καιρῷ εὐθέτω ἡ ἰταλικὴ κυριαρχία νὰ διαδεχθῇ τὴν σουλτανικὴν ἐν Ἀλβανίᾳ καὶ Ἡπείρῳ» (Σ. Θ. Λάσκαρις, op. cit. σ. 169). Ὁ μισέλλην αὐτὸς *De Gubernatis* ἐδημοσίευσε καὶ ἀνιστόρητον χάρτην τῆς Ἡπείρου, εἰς δὲ τὰ ὑπὸ Ἀλβανῶν κατοικοῦμενα ἔδωκεν ἐκτείνει μέχρι Πρεβέζης, θρασύτατα διαστρέφων τὴν πραγματικότητα, ἣν πιστῶς ἐξέθηκεν ὁ *Alfred Guilleron* (*Grèce et Turquie, Notes de voyage, Paris 1877*, παρὰ *Γυαλιστρά* op. cit. σ. 165) γράφων ὅτι ἡ χώρα ἡ περιλαμβανομένη μεταξὺ Σκούμπη καὶ Ἀρτης εἶναι ἑλληνική.

τὴν ἐθνότητα τοῦ τόπου ἐν ᾧ ἐγκατετάσθη. Εἶναι Ἴταλοι ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Ἑλλη-
 ληνες ἐν Ἀνατολῇ. Ἐν Τουρκίᾳ ἀποτελοῦσι φυλὴν μᾶλλον παρὰ λαὸν—ἔχουσιν
 ἱστορίαν τεσσαράκοντα ἑκατονταετηρίδων ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου μέ-
 χρι σήμερον παρέμειναν ὅ,τι ἦσαν ἀνέκαθεν, ποιμένες καὶ πολεμισταί. Ἡ γλῶσσα,
 αὐτῶν δὲν ἔχει ἀλφάβητον, ἀλλὰ μεταδίδεται διὰ στόματος ἀπὸ πατρὸς εἰς
 υἱόν. Ἡ μητρικὴ γλῶσσα τῶν ἀλβανῶν διαχωρίζεται εἰς δύο διαλέκτους, πάντες
 ὁμῶς λαλοῦσι καὶ γράφουσι τὴν Ἑλληνικὴν. Στεροῦνται παντάπασι λογοτε-
 χνίας, ἐπιστήμης καὶ τέχνης, ἥτοι παντὸς στοιχείου ἐκπροσωποῦντος τὴν ἐθνι-
 κὴν ὑπόστασιν. Ἐπὶ τεσσαράκοντα ἑκατονταετηρίδας δὲν κατῴρθωσαν νὰ
 καλλιεργήσωσιν ἀρετὰς καὶ χαρακτῆρα καὶ νὰ ἐπιτελέσωσιν ἔργα, δι' ὧν νὰ
 ἐνωθῶσιν εἰς ἓνα λαόν. Ἀφ' ἐτέρου ἔνεκα τῶν παραδόσεων, τῆς γλώσσης καὶ
 τῶν θυσιῶν εἰς ἃς ὑπεβλήθησαν κατὰ τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 πρέπει
 νὰ ἀτενίζουσι διαρκῶς πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Οἰαδήποτε μελέτη περὶ τοῦ μέλλοντος
 αὐτῶν εἶναι περιττή. Εἴτε προσαρτήσητε αὐτούς, εἴτε συγκροτήσητε μετ' αὐ-
 τῶν ὁμοσπονδίαν εἴτε συστήσητε οἰανδήποτε ἄλλην κυβέρνησιν, οἱ Ἀλβανοὶ
 ἥττον ἢ βράδιον θὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ὡς Ἴταλοί, καὶ ἐν τῷ συμφέροντι τῆς Ἰταλίας, πρέπει νὰ λύσωμεν τὸ
 περὶ ἐθνότητος ζήτημα τοῦτο κατὰ τρόπον λογικὸν καὶ πρόσφορον. Ἀποβλέ-
 ποντες εἰς τὸ μέλλον τῆς ἀνατολῆς, πρέπει νὰ ἐνεργήσωμεν, ὅπως οἱ λαοὶ αὐτῆς
 ἀποκτήσωσιν ἰδίας δυνάμεις, ἵνα ἀντιστῶσιν εἰς ξένας εἰσβολάς. Τὸ ἔργον δὲ
 τοῦτο δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ ἐκτελέσῃ ἡ Ἑλλάς, ἐὰν δὲν προσαρτήσῃ εἰς ἑαυτὴν
 τὴν Ἀλβανίαν.

Τὸ Ἀλβανικὸν ζήτημα καὶ ἡ προσπάθεια ἐξοντώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς
 Ἡπείρου εἶναι ἔργον τῆς αὐστριακῆς καὶ τῆς ἰταλικῆς διπλωματίας.

Ἡ ἰταλικὴ προσπάθεια δημιουργίας τεχνητῆς ἀλβανικῆς συνειδήσεως
 κατηυθύνετο εἰς τὸ νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἰταλικὴν ἐπικράτησιν. Αἱ Ἰταλικαὶ ὁμῶς
 ἐνέργειαι, παρ' ὅλας τὰς ἀδράς κρατικὰς ἐπιχορηγήσεις, δὲν ἐπέτυχον τοῦ
 σκοποῦ των καὶ δι' αὐτὸ ἡ Ἰταλία ἐσκέφθη τότε νὰ στηριχθῇ ἐπιπροσθέτως
 πρὸς ἐπίτευξιν τῶν βλέψεών της καὶ ἐπὶ τῶν Κουτσοβλάχων τῆς Ἡπείρου.
 Τὰ Ἰταλικά προξενεῖα, ἐπικαλούμενα τὴν ἐκ Ρωμαιοῦν καταγωγὴν τῶν Κου-
 τσοβλάχων, ὑπεστήριξαν ποικιλοτρόπως τὴν Ρουμανικὴν προπαγάνδαν πιστὰ
 εἰς τὴν ἀποψιν ὅτι πᾶσα μείωσις τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιρροῆς, ἔστω καὶ ἐπ' ὤφε-
 λειᾷ τρίτου, θὰ εἶναι ἐπωφελὴς διὰ τὴν Ἰταλίαν.

Κατ' αὐτὴν τὴν μέχρι τῶν Βαλκανικῶν πολέμων περίοδον ὑπάρχει ταυτο-
 χρόνως ὁ Ἰταλοαὐστρουγγρικὸς ἀνταγωνισμὸς εἰς τὴν Ἀδριατικὴν. Μετὰ τὴν
 Ἰταλικὴν προσπάθειαν νὰ μεταβληθῇ ἡ θάλασσα αὕτῃ εἰς «Ἰταλικὴν λίμνην»⁴²
 βαδίζει παραλλήλως ἡ Ἰταλικὴ διείσδυσις εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Καὶ ἐνῶ τῆς μὲν
 Αὐστροουγγαρίας ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως τὸ διὰ τὴν Ἀδριατικὴν

42) Πρβλ. Γ. Παπανδρέου, Πολιτικά Θέματα, σ. 105.

ἐνδιαφέρον εἶναι ἄμυνα κατὰ ἀποκλεισμοῦ ἐκ μέρους τῆς Ἰταλίας, διὰ τὴν τελευταίαν αὐτὴν Δύναμιν εἶναι καθαρὸς ἱμπεριαλισμός. Ποῖος θὰ ἦτο πράγματι ὁ κίνδυνος διὰ τὴν Ἰταλίαν, ἂν δὲν ἀπέκτα βάσεις εἰς τὴν Ἀλβανίαν ἢ εἰς τὴν Βόρειον Ἡπειρον; Στόχος εἶναι ἡ Ἑγνατία Ὀδός, ἢ διὰ τῆς Θεσσαλονίκης ὁδηγοῦσα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν! «Ἀπὸ τὴν Ἀλβανίαν ἡ Ἰταλία θὰ δυνηθῇ νὰ ριφθῇ εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν ὁδῶν τῆς ἀνατολῆς» (*Giornale d'Italia*, 21 Μαΐου 1919) ⁴³.

Ἡ ὁδὸς τῆς κατακτητικῆς πορείας πρὸς Ἀνατολὰς ὑπῆρξεν εἰς τοὺς παρελθόντας αἰῶνας αὐτῇ. Αὐτὴν μετὰ τόσου πείσματος ὁ ἰταλικὸς ἐπεκτατισμὸς ἐξέλεξε καὶ αὐτὴν ἠκολούθησε καὶ προγενέστερον καὶ κατὰ τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον ⁴⁴.

Τὴν δρᾶσίν της εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Ἡπειρον ἡ Ἰταλία ἐκάλυπτε ὑπὸ τὴν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνος ἐφευρεθεῖσαν ἀρχὴν τῆς «Ἀδριατικῆς ἰσορροπίας», ἥτις θὰ διεταράσσεται, ὡς ὑπεστήριζεν ἡ Ἰταλία, ἂν δὲν ἐλάμβανεν αὕτη ἀκτὰς καὶ δὴ τὸν Αὐλῶνα. Καὶ ὅταν ἡ ἀμυντικὴ αὕτη ἀρχὴ τῆς Ἀδριατικῆς ἰσορροπίας δὲν ἐπῆρκει, ἐπιδιώχθη ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ἐπιθετικωτέρου δόγματος «*l'Adriatico mare nostro*», εἰς τὸν βωμὸν τοῦ ὁποῖου ἀκριβῶς ἐθυσιάσθη ἡ ἑλληνικὴ Βόρειος Ἡπειρος.

Δὲν ἐπιτρέπεται δὲ νὰ παροραθῇ, ὅτι τοῦ Ἀδριατικοῦ ἐκείνου Μάρε Νόστρο τῆς Ἰταλίας συνέχεια ὑπῆρξε κατὰ τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον τὸ ὁλόκληρον τὴν Μεσόγειον ἀφορῶν σύνθημα τοῦ νέου καὶ μεγαλυτέρου Ἰταλικοῦ Μάρε Νόστρο.

Παρὰ τὸν μετὰ τῆς Αὐστρουγγαρίας ἀνταγωνισμὸν ἡ Ἰταλία συνεννοεῖτο μετ' αὐτῆς, ἵνα ἡ συνδεδεασμένη δρᾶσις τῶν δύο τούτων Δυνάμεων εὐχεράνη τὴν ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν των. Ἡ συμφωνία ἀνιδιοτελείας τοῦ 1899, δι' ἧς ἀνελαμβάνετο ἡ ὑποχρέωσις τοῦ σεβασμοῦ τοῦ ἑδαφικοῦ καθεστῶτος τῆς Ἀλβανίας, δηλαδὴ ἡ ὑπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν διατήρησις της, αἱ συμφωνίαι Visconti—Goluchowski (20 Δεκεμβρίου 1900/9 Φεβρουαρίου 1901), σκοποῦσαι τὴν διατήρησιν τοῦ *status quo* καὶ ἐν περιπτώσει μεταβολῆς τὴν

43) Βλ. καὶ παλαιότερον ἔτι τὰς δηλώσεις ἐνώπιον τοῦ ἰταλικοῦ κοινοβουλίου (8 Ἰουνίου 1901) τοῦ βουλευτοῦ De Marinis, ὅστις ἔλεγεν ὅτι «τὰ συμφέροντα καὶ τὰ δικαιώματα τῆς Ἰταλίας ἐν τῇ Ἀδριατικῇ ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἀλβανίας» ἐκεῖνος ὅστις θὰ κατέχῃ τὸν λιμένα τοῦ Αὐλῶνος, θὰ καταστῇ ὁ ἀναμφισβήτητος κύριος τῆς Ἀδριατικῆς» (παρὰ Lappas—Cypriotis loc. cit. σ. 94).

44) Ὁ Λεων Μαρξᾶς, op. cit., ἔγραφε τὸ 1921 καὶ ἐπανελάμβανε, εἰς διᾶλεξιν δοθεῖσαν τὴν 26 Ἰουλίου 1946 ἐν τῷ ἐν Παρισίοις «Κέντρῳ Μελετῶν Ἐξωτερικῆς Πολιτικῆς», ὅτι ἡ Ἰταλία «θέλει νὰ ἐπανασυστήσῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Βενετίας ἢ τῆς Ρώμης. Πρὸς τοῦτο τῆς χρειάζεται νὰ θέσῃ πόδα εἰς τὸ Ἀρχιπέλαγος, εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, εἰς τὰ Βαλκάνια. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ Βαλκάνια ἡ ὁλως ἐνδεδειγμένη *plate-forme* εἶναι ἡ Ἀλβανία». Βλ. L. Marcas, *La Grèce devant la Conférence de la Paix*, σ. 12.

«αὐτονομίαν», ὡς καὶ ἡ συνάντησις τῆς Ἀμπάτζια τοῦ 1904, ἐνθα συμφωνήθη νὰ ζητηθῇ ἡ αὐτονομία τῆς Ἀλβανίας ἐν περιπτώσει μεταβολῆς τοῦ Τουρκικοῦ καθεστῶτος, ἐγκαινιάζον τὴν κοινὴν στάσιν Αὐστρουγγαρίας καὶ Ἰταλίας, χάριν τῶν ὁποίων ἐδημιουργήθη ζήτημα Ἀλβανικὸν καὶ δὲν ἐλύθη τὸ Βορειο-ηπειρωτικόν.

«Υπῆρχον, γράφει ὁ ἀμερικανὸς καθηγητὴς Carps, δύο Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις, ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Αὐστρουγγαρία, αἵτινες ἐνδιεφέροντο ἐντόνως διὰ τὸ ἀλβανικὸν πρόβλημα καὶ εἶχον συγκρουόμενα συμφέροντα. Τὴν σύγκρουσιν ταύτην εἶχε συνοψίσει ὁ Tittoni, ἰταλὸς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, εἰς λόγον του ἐνώπιον τοῦ ἰταλικοῦ κοινοβουλίου τὴν 14 Μαΐου 1904 : «Ἡ Ἀλβανία, εἶπε, καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶναι μεγάλης σημασίας. Ἡ πραγματικὴ της ἀξία ἐγκείται εἰς τοὺς λιμένας καὶ τὰς ἀκτὰς της, ἡ κατοχὴ τῶν ὁποίων, εἴτε διὰ τὴν Αὐστρουγγαρίαν εἴτε διὰ τὴν Ἰταλίαν, θὰ ἐσήμαινε ἀναμφισβήτητον κυριαρχίαν ἐν τῇ Ἀδριατικῇ». Οὕτως, ὅτε τρίτη Δύναμις, ἡ Ἑλλάς, ἐπεζήτει νὰ προσαρτήσῃ τὴν Βόρειον Ἠπειρον μετὰ τοῦ λιμένος τοῦ Αὐλῶνος καὶ τῆς νήσου Σάκωνος, ἡ Ρώμη καὶ ἡ Βιέννη συνέπραξαν τῇ ὑποστηρίξει καὶ τοῦ Βερολίνου...»⁴⁵.

Τὸ Βορειοηπειρωτικὸν ζήτημα θὰ εἶχεν εὖρει τὴν φυσικὴν του λύσιν, σύμφωνα καὶ μὲ τὰς Ἀλβανικὰς τότε ἀπόψεις καὶ μὲ τοὺς πόθους τῶν κατόικων ⁴⁶.

Ὅτε τὸ 1908 ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συνταγματικοῦ καθεστῶτος εἰς τὴν Τουρκίαν οἱ Ἀλβανοὶ εἶχον ἐκδηλώσει χωριστικὰς τάσεις, εἶχε τεθῇ ζήτημα Ἑλληνοαλβανικῆς συνεργασίας. Εἰς ἐρώτησιν τοῦ Ἑλληνος Πρωθυπουργοῦ Γ. Θεοτόκη περὶ τῶν ἐδαφικῶν βλέψεων τῶν Ἀλβανῶν ὁ Ἀλβανὸς Ἀρχηγὸς Ἰσμαήλ Κεμάλ, ὁ κατόπιν πρῶτος Πρόεδρος τῆς ἀνεξαρτήτου Ἀλβανίας ⁴⁷, εἶχε δεχθῇ γραμμὴν Αὐλῶνος—Μοναστηρίου οὐδόλως διανοηθεὶς

45) ἐν «Greece of Tomorrow» (1943) σ. 37. Ἡ τεχνητὴ ἰδρυσις ἀσθενοῦς ἀλβανικοῦ Κράτους κατέστησε τοῦτο πράγματι ὑποτεταγμένον εἰς τὰς δύο Δυνάμεις, αἵτινες ἐπρωτοστάτησαν εἰς αὐτὴν καὶ ἐξυπηρέτησε τοὺς σκοποὺς των διὰ τὴν διεξόδον εἰς τὰ Βαλκάνια. Ἰδίᾳ δὲ ἡ Ἰταλία, ὡς παρητηρεῖ ὁ Πιπινέλης (op. cit. σ. 15) «εἶχεν ἐν τούτῳ πρόθετον ἐνδιαφέρον : ὅτι δὲν ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ τὴν αὐστρουγγικὴν κυριαρχίαν ἐκτεινομένην μέχρι τοῦ Αὐλῶνος, καθόσον τοῦτο θὰ καθίστα τὴν θέσιν τῆς Ἰταλίας ἐν τῇ Ἀδριατικῇ ἐτι μᾶλλον ἐπισφαλῆ ἐναντι τῆς συμμάχου της».

46) Δὲν δύνανται συνεπῶς εἰμὴ ὡς εἰρωνικὰ νὰ ἐρμηνευθῶσι τὰ ὅσα οἱ Λονδῖνοι «Times» ἔγραφον τὴν 2 Δεκεμβρίου 1927, ὅτι δηλονότι «πᾶς γνωρίζει ὅτι ἡ Ἀλβανία συμβαίνει σήμερον νὰ εἶναι ἀνεξάρτητον Κράτος, ἀπλῶς διότι αἱ Δυνάμεις δὲν ἐγνώριζον ἀκριβῶς τί νὰ κάμουν μὲ αὐτὴν ὅτε κατελύθη ἡ Τουρκικὴ Αὐτοκρατορία».

47) Ὡς γνωστόν, ἔνευ πολέμου ἡ ἐπαναστάσεως, Ἀλβανοὶ διεκήρυξαν τὴν 28 Νοεμβρίου 1912 τὴν ἀνεξαρτησίαν διὰ τῆς εἰς Αὐλῶνα ἀποβάσεως, διὰ πλοίου δανεισθέντος ὑπὸ τῆς αὐστρουγγρικῆς Κυβερνήσεως, ὁμάδος Ἀλβανῶν προερχομένων ἐξ Ἰταλίας. Βλ. J. Bourcart, L'Albanie et les Albanais (1921) σ. 124, Stickney op. cit. σ. 19.

ν' ἀμφισβητήση τὴν ἐλληνικότητα τῆς Βορείου Ἡπείρου ⁴⁸. Ὑπάρχει μάλιστα καὶ ἔγγραφος σχετικὴ συμφωνία ⁴⁹, ἣν εὐστόχως ἐπεκαλεῖτο καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἀντιπροσωπείας ἐν τῇ Διασκέψει τῆς Εἰρήνης τῶν Παρισίων Κ. Τσαλδάρης εἰς λόγον τοῦ ἐνώπιον τῆς ὀλομελείας αὐτῆς τὴν 3 Αὐγούστου 1946 ⁵⁰.

Ἐν τούτοις τὸ 1913 ἡ Ἰταλία, ὡς γράφει ὁ Vellay ⁵¹ «δι' ἀνομολογήτους λόγους, ἐπὶ τῶν ὁποίων οὐδεὶς διπλωμάτης αὐταπατάται, ἐπιζητεῖ νὰ ἐπεκταθοῦν ὑπερμέτρως πρὸς νότον τὰ σύνορα τοῦ νέου Κράτους. Ὑπολογίζει πρᾶγματι, ὅτι, ἂν κατὰ πᾶσαν ὑπάρχουσαν πρόβλεψιν αὐτὸ τὸ νέον Κράτος δὲν εἶναι κατ' οὐσίαν εἰμὴ λεία ἐπιφυλασσομένη εἰς τὴν βουλιμίαν τῆς καὶ εἰς τὴν βουλιμίαν τῆς Αὐστρίας, τὸ ἰταλικὸν μερίδιον, τὴν ἡμέραν τῆς πραγματοποιήσεως, θὰ εἶναι τόσον μᾶλλον ὠραιότερον ὅσον τὸ ἀλβανικὸν ἔδαφος θὰ ἔχῃ ἐπεκταθῇ περισσότερον πρὸς Νότον...».

48) Βλ. Cassavetis op. cit. σελ. 34—35, Maccas, op. cit. σ. 58.

49) Βλ. P. Pipinelis, Europe and the Albanian Question, Νέα Ὑόρκη 1945, σ. 64.

50) Βλ. Délégation Hellénique à la Conférence de Paris, Discours prononcés devant la conférence plénière du 3 au 30 Août 1946, σ. 12.

51) op. cit. σ. 61.

III. ΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΝΙΚΑΙ (1913) ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟΝ ΤΩΝ ΕΘΝΟΤΗΤΩΝ ΕΝ ΒΟΡΕΙΩ, ΗΠΕΙΡΩ, ΘΥΣΙΑΖΟΝΤΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΤΑΛΙΚΟΝ ΒΩΜΟΝ ΠΡΟΣ ΑΠΟΦΥΓΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ὑπὸ τὰς προεκτεθείσας συνθήκας ἦτο ἐπόμενον αἱ νίκαι τῶν Βαλκανικῶν Κρατῶν κατὰ τῆς Τουρκίας νὰ θέσουν τὸ ἀλβανικὸν ζήτημα ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ Βορειοηπειρωτικὸν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐνδιαφέροντος.

Μὲ τὸν πρῶτον Βαλκανικὸν πόλεμον ἀπειλοῦντα διὰ τῆς νίκης τῶν Συμμάχων ἀνατροπὴν τοῦ βαλκανικοῦ καθεστῶτος αἱ ἱμπεριαλιστικαὶ τάσεις τῆς Αὐστρουγγαρίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἐκδηλοῦνται ἐμφανέστερον. Συνδεδυασμένα διπλωματικὰ πυρὰ τῶν δύο αὐτῶν Δυνάμεων ἀποσκοποῦν εἰς τὴν δημιουργίαν μεγάλης Ἀλβανίας⁵². Ἡ πρώτη ἀναλαμβάνει τὸ ζήτημα τῶν Σερβοαλβανικῶν συνόρων. Καταστᾶσα, πράγματι, διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης δύναμις Ἀδριατικῆ ἅμα καὶ βαλκανικῆ, ἐθεώρει ὡς ἐπικίνδυνον τὸν σχηματισμὸν μεγάλης Σερβίας, ἐχούσης ἐξοδὸν εἰς τὴν Ἀδριατικὴν. Τὴν ἐν αὐτῇ ἐγκατάστασιν τῆς Σερβίας καταπολεμᾷ ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς ἐνθαρρύνσεως πρὸς σχηματισμὸν μεγάλης Βουλγαρίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς ἰδρύσεως αὐτονόμου καὶ βιωσίμου, δηλαδὴ μεγάλης Ἀλβανίας. Ταῦτα ἵνα ἀντιτάξῃ ἡ Αὐστρία κατὰ τῆς ρωσικῆς ἐν τοῖς Βαλκανίοις ἐπιρροῆς συνεχῇ βουλγαροαλβανικὴν ζώνην ἰδικῆς τῆς ἐπιρροῆς ἐκτεινομένην ἀπὸ τῆς Μαύρης Θαλάσσης μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς. Ἡ δευτέρα, ἡ Ἰταλία, παρὰ τὴν μετὰ τῆς Αὐστρίας ἀντίθεσιν τῆς καὶ ἕνεκα ταύτης, υἱοθετεῖ ὁμοίαν πρὸς τὴν τῆς Αὐστρίας πολιτικὴν καὶ πρὸς τοῦτο ἀντιτίθεται εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἡπείρου.

Διὰ τῆς κατὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους ἀποσπάσεως τοῦ βαλκανικοῦ χώρου ἀπὸ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῆς καταλήψεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Μαυροβουνιωτῶν, τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ἑλλήνων, ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἰταλία, τῶν ὁποίων αἱ βλέψεις συνεκρούοντο εἰς τὴν περιοχὴν αὐτήν, ἀλλὰ τῶν ὁποίων συνέπιπτον αἱ ἐπ' αὐτῆς φιλοδοξίαι, δὲν διστάζουν ν' ἀντιταχθοῦν ἀπὸ κοινοῦ εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τῶν βαλκανικῶν συμμάχων. Ὅτε δὲ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς νικηφόρως προελάσας καὶ καταλαβὼν τὴν Β. Ἡπειρον ἔφθασε πρὸ τοῦ Αὐλῶνος, ἡ Ἰταλία ἐνεργῶς τίθεται ἀντιμέτωπος τῆς ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος προσαρτήσεως τῆς Βορείου Ἡπείρου, ἣν αὐθαιρέτως ἀπεκάλει Νότιον Ἀλβα-

52) «Ὡς ἐλέχθη μετὰ τινος κυνικότητος, ἡ ἀνακάλυψις τοῦ Ἀλβανικοῦ ζητήματος ὠφέλιτο εἰς τὴν ὑπαρξιν ἐπὶ τῆς ἀλβανικῆς ἀκτῆς δύο λιμένων: τοῦ Δυρραχίου καὶ τοῦ Αὐλῶνος» (Ed. C a p p s, loc. cit., σελ. 38).

νίαν. Προέβαλλεν ἡ ἰταλικὴ διπλωματία τὸν ἰσχυρισμόν, ὅτι ἡ τοιαύτη προσάρτησις θ' ἀπετέλει ἀπειλὴν κατὰ τῶν ζωτικῶν συμφερόντων τῆς Ἰταλίας ἐν τῇ Ἀδριατικῇ⁵³.

Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸ θέμα τῶν Στενῶν τῆς Κερκύρας, ὅπως ἄλλοτε ἡ Αὐστρουγγαρία (βλ. ἄνωτ.), ἡ Ἰταλία ἐχειρίζετο ἐν συναρτήσει πρὸς τὸ τοῦ Αὐλῶνος. Μὴ δυναμένη δὲ νὰ προβάλῃ κατὰ τῆς ἐλληνικῆς καταλήψεως λόγους ἐθνολογικῆς φύσεως, ἡ Ἰταλία διὰ τε τὸν Αὐλῶνα καὶ διὰ τὰ Στενὰ τῆς Κερκύρας ἔθετεν ἐπὶ τάπητος λόγους στρατηγικούς, οὓς ἀνέπτυσεν εἰς τὸν ἐν Ρώμῃ βρεττανὸν πρεσβευτὴν Sir Rennel Rodd (Ἀπρίλιος 1913) ὁ De Martino, Γεν. Δ/ντῆς τοῦ ἰταλικοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, ἐκφράζων τοὺς φόβους τῆς χώρας του, ὅτι τὰ Στενὰ τῆς Κερκύρας θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσουν ὡς ναυτικὴ βάσις ἐχθρικοῦ στόλου⁵⁴.

Πρὸς τοῦτο ἡ Ἰταλία συγκεντρώνει στρατεύματα εἰς τὸν Τάραντα καὶ ἀπειλεῖ κατάληψιν τοῦ Αὐλῶνος (Συνεδρίασις Ἰταλικῆς Βουλῆς 7 Νοεμβρίου 1912, δηλώσεις Βενιζέλου εἰς Ἑλληνικὴν Βουλὴν 12/25 Νοεμβρίου 1913). Ὁ Ἰταλὸς Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Σὰν Τζουλιάνο ἐδήλου μάλιστα εἰς τὸν Ἕλληνα ἐν Ρώμῃ ἐπιτετραμμένον, ὅτι, ἂν ἡ Ἑλλάς κατελάμβανεν αὐτὴ τὸν Αὐλῶνα, ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις θὰ τὸ ἐθεώρει ὡς casus belli, ἐτοίμη νὰ πολεμήσῃ διὰ τὸ ζήτημα τῆς Βορείου Ἡπείρου⁵⁵.

Εἰς τὰς προμνησθείσας ἐνώπιον τῆς Βουλῆς δηλώσεις του ὁ Ἑλ. Βενιζέλος ἔλεγεν : «Ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἰταλίας δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ οὐχὶ ἅπαξ ἀλλὰ δις πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς Ἑλλάδος εἰς Ρώμην, ὅτι ἡ Ἰταλία εἰς τὸ ζήτημα τῆς παραλίας εἶναι τοσοῦτον ἀνένδοτος, ὥστε νὰ φθάσῃ καὶ μέχρι πολέμου κατὰ τῆς Ἑλλάδος».

Ἀφ' ἑτέρου καὶ ἡ Αὐστρουγγαρία, ὅτε σερβικὸς στρατὸς εἶχε πλησιάσει τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀδριατικῆς, εἶχε συγκεντρώσει στρατεύματα κατὰ τῆς Σερβίας

53) Πρβλ. καὶ Repport of the Greek Government concerning the Greek—Bulgarian and Greek—Albanian Frontiers (ὕποβληθὲν κατ' Ἰούλιον 1946 πρὸς τὸ Συμβούλιον τῶν Ὑπουργῶν τῶν Ἐξωτερικῶν τῶν τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων) σελ. 12: «Greek North Epirus was then (δὴλ. τὸ 1913) incorporated into Albania for the purpose of keeping Greece away from the Valona (Avlon) region, which controls the Straights of Otranto, and of depriving the Straights of the Island of Kerkyra (Korfu) of their strategic importance».

54) Εἰς ἀπάντησιν τοῦ Sir Rennel Rodd ὅτι ἡ Ἀλβανία θὰ οὐδετεροποιεῖτο καὶ συνεπῶς θὰ ἠδύνατο νὰ ζητηθῇ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα νὰ δεχθῇ οὐδετεροποίησιν καὶ τῶν Στενῶν τῆς Κερκύρας ὁ De Martino σαφέστερον διετύπου, ὅτι ἡ Ἰταλία δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν ὀχύρωσιν τῶν Στενῶν, ἀλλ' εἰς τὴν δυνατότητα συγκεντρώσεως ναυτικῶν μονάδων, ἐνδεχόμενον ἔτι πιθανώτερον, ἂν ἡ Ἑλλάς κατεῖχε τὴν ἐναντι τῆς Κερκύρας ἡπειρωτικὴν ἀκτὴν. Πρβλ. Pipinelis op. cit., σ. 50.

55) Τηλεγράφημα τοῦ Sir Francis Elliot, British Diplomatic Documents, No 72, 15 Μαΐου 1913.

καὶ ἠπείλει πόλεμον ἐν περιπτώσει ἱκανοποιήσεως τῶν σερβικῶν βλέψεων. Καὶ κατὰ τὴν Διάσκεψιν τῶν Πρεσβευτῶν ἐν Λονδίνῳ, κατὰ Μάρτιον τοῦ 1913, συζητουμένων τῶν συνόρων τοῦ συσταθησομένου νέου ἀλβανικοῦ Κράτους ὁ ἐν Λονδίνῳ πρεσβευτὴς τῆς Αὐστρίας ἐδήλου εἰς τὸν Sir Edouard Grey, ὅτι θ' ἀπεχώρει τῆς Διασκέψεως, ἂν δὲν καθωρίζετο, ὅτι ἡ ἐν Λονδίνῳ ληφθησομένη ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἀπόφασις δὲν θὰ ὑπέκειτο εἰς συζήτησιν ἐκ μέρους τῶν ἐνδιαφερομένων Δυνάμεων ⁵⁶.

Οὕτω κατ' ἀρχὰς ἡ ἐν Λονδίνῳ συνεδριάζουσα Διάσκεψις τῶν Πρεσβευτῶν εἶχε δεχθῇ κατ' ἀρχὴν (διὰ δηλώσεως ἀπὸ 20 Δεκεμβρίου 1912) τὴν «παραχώρησιν ἀλβανικῆς αὐτονομίας», τοῦθ' ὅπερ δὲν ἐσήμαινε πλήρη ἀνεξαρτησίαν, ἀλλ' αὐτόνομον καθεστῶς ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Πύλης ⁵⁷. Ἐν συνεχείᾳ ὅμως ὑπὸ τὴν συνδεδεασμένην πίεσιν τῆς Αὐστρουγγαρίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἐγκατελείφθη τὸ σχῆμα τοῦτο καὶ ἐτέθη ἐπὶ τάπητος ζήτημα ἀνεξαρτήτου ἀλβανικοῦ Κράτους.

Εἰς τὴν ἐν Λονδίνῳ Διάσκεψιν τῶν Πρεσβευτῶν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ὑποβάλλει τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἰανουαρίου 1913 μετριοπαθὲς ὑπόμνημα, εἰς τὸ ὁποῖον προετίнейτο ⁵⁸ ἡ γραμμὴ Χειμάρρας—Λίμνης Ὀχρίδος, οὐδὲ τοῦ Αὐλῶνος περιληφθέντος, ἵνα μὴ ἡ Ἑλλὰς προσκρούσῃ εἰς τὰς Ἰταλικὰς ἐπιθυμίας. Ἐπρόκειτο περὶ ἐδαφικῆς περιοχῆς, εἰς ἣν κατὰ τὸ Ἑλληνικὸν ὑπόμνημα κατ' ὅκον 316.651 Ἕλληνες, 154.413 Μουσουλμάνοι καὶ 5.104 Ἰσραηλῖται. Ἀπόδειξις τοῦ ὅτι αἱ Ἑλληνικαὶ διεκδικήσεις εἶχον καθαρῶς ἐθνικοαπελευθερωτικὸν χαρακτῆρα εἶναι ἐπίσης ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐφάνη δεχομένη τὴν Ἰταλικὴν ἐπιμονὴν νὰ μείνῃ ἀνοχύρωτος ἢ ἐναντι τῆς Κερκύρας Ἡπειρωτικῆ ἀκτῆς, ἀλλ' ἡ Ἰταλία δὲν μετείρχετο ἀμυντικὴν πολιτικὴν. Ἡ ἐνώπιον τῆς Ἑλληνικῆς ὑποχωρητικότητος ἐπὶ τοῦ ὡς ἄνω σημείου ἰταλικὴ ἱμπεριαλιστικὴ ἐπιθετικότης ἐκδηλοῦται φανερά· καὶ εἰς τὸ περιβάλλον τοῦ Ἰταλοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν διαδίδεται, ὅτι ἡ Ἰταλία προετίμει νὰ φθάσῃ μέχρι πολέμου ἢ νὰ δεχθῇ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς ἐναντι τῆς Κερκύρας ἀκτῆς.

Τὰ αἰσθήματα τῶν Βορειοηπειρωτῶν ἐξεγείρονται καὶ ὑποβάλλεται πρὸς τὴν Διάσκεψιν τῶν Πρεσβευτῶν σειρὰ ὑπομνημάτων ⁵⁹.

56) Βλ. ἐν Pipinelis, op. cit. σ. 15—16.

57) Ἡδὴ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1912 ὁ ἐν Βελιγραδίου διπλωματικὸς ἀντιπρόσωπος τῆς Μεγ. Βρετανίας Ralph Paget ἀνέφερεν εἰς τὴν Κυβερνήσιν του μεταξύ ἄλλων τὰ ἑξῆς: «...An autonomous Albania—which, I gather from the Austrian Minister, his Government have some idea of placing under Turkish suzerainty—is likely to be a source of trouble in the future, owing to Austrian and Italian intrigue». British Documents, IX, II No 257 παρὰ Pipinelis op. cit. σ. 9.

58) Βλ. ἐν Vellay op. cit. σελ. 199 ἐπ.

59) Τὸ πρῶτον τῆς 14/27 Ἰανουαρίου 1913 ὑπόμνημα Βλ. ἐν Vellay op. cit. σ. 211 ἐπ. Βλ. καὶ σ. 215 ἐπ. ὑπόμνημα τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Σουδῶν Ἡπειρωτῶν, καὶ τὰς ἐκκλήσεις τῶν εἰς Κέρκυραν καταφυγόντων κατοίκων τῆς ἐπαρχίας Δελβίνου (20 Ἰανουα-

Εἰς τὰ ὑπομνήματα αὐτὰ ἐκτίθενται οἱ ἱστορικοί, γεωγραφικοὶ καὶ ἐθνολογικοὶ λόγοι οἱ ἐπιβάλλοντες τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐνσωμάτων ὅλης τῆς Ἡπείρου. Οἱ λόγοι οὗτοι ὁμῶς δὲν ἐξασφαλίζουν τὴν ὑποστήριξιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, διὰ τὰς ὁποίας οἱ πολιτικοὶ λόγοι τῆς ὑποχωρήσεως πρὸ τῶν Ἱταλικῶν ἀπαιτήσεων ἐφαίνοντο ἰσχυρότεροι τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἀπὸ τὸ δίκαιον τῶν Ἑθνοτήτων.

Κατὰ τὴν Συνεδρίαν τῆς 19ης Φεβρουαρίου 1919 τῆς Συνδιασκέψεως τῆς Εἰρήνης ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Μεγάλης Βρετανίας Sir Eyre Crowe ἀνέφερεν ἀπόσπασμα ἐκ τῶν πρακτικῶν τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ 1913 κατὰ τὴν tunεδρίαν τῆς 10 Δεκεμβρίου 1913 ἔχον οὕτω : «Πρὸ πάσης συζητήσεως οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Γαλλίας καὶ Ρωσίας δὲν διστάζουν νὰ διαδηλώσουν ἀνώπιον ὅλης τῆς Ἐπιτροπῆς τὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἀπεκόμισαν τόσον ἐκ τῆς ἐπισκέψεως τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀργυροκάστρου ὅσον καὶ ἐκ τῶν πόθων τῶν ἐντόνως καὶ σχεδὸν βιαίως ἐκφρασθέντων ἐκ μέρους ὅλου τοῦ πληθυσμοῦ καὶ εἰδικῶς τοῦ τῶν καθ' ὅλοκληρίαν ἑλληνικῶν χωρίων ἐν τῇ κοιλάδι ταύτῃ». Ἰδοὺ τί ἀναγινώσκει τις περαιτέρω εἰς τὸ πρακτικὸν τῆς αὐτῆς συνεδρίας : «.....πρὸ τῆς ἐπιμονῆς τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Γερμανίας, τῆς Αὐστρουγγαρίας καὶ τῆς Ἱταλίας ὑπὲρ τῆς προσαρτήσεως τοῦ ἐδάφους τούτου εἰς τὴν Ἀλβανίαν, καίτοι μὴ συμμεριζόμενοι πλήρως τὴν γνώμην των ἐπὶ τῶν στρατηγικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἀναγκῶν τῆς προσαρτήσεως ταύτης, τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀργυροκάστρου δυναμένης κάλιστα νὰ κλεισθῇ πρὸς βορρᾶν εἰς τὸ Τεπελένι καὶ δυναμένης ἐπίσης νὰ ζήσῃ καὶ νὰ ἐξελιχθῇ διὰ τοῦ νότου, εἴτε διὰ τῶν Ἰωαννίνων εἴτε διὰ τῆς Ἡγουμενίτσας.....». Μετὰ τὴν ὥς ἄνω παράθεσιν κατέληγεν ὁ Sir Eyre Crowe εἰς τὸ ἐξῆς συμπέρασμα : «Ἀντιλαμβάνεται κανεῖς, ὅτι ἡ ἀπόφασις αὕτη δὲν ἐμπνέεται ἐκ λόγων ἐθνολογικῆς φύσεως, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῆς ἐπιθυμίας νὰ ἐπιτευχθῇ συμβιβασμὸς ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ πεδίου» ⁶⁰.

Ὅταν μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν Ἰωαννίνων τὸν Μάρτιον 1913 προήλαυνεν ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς εἰς τὴν Βόρειον Ἡπείρον, ἡ πρὸς τοὺς ἀπελευθερωτὰς ὑποδοχὴ τοῦ πληθυσμοῦ ὑπῆρξεν ἀνωτέρα πάσης περιγραφῆς. Εἰς τὴν ἐνθουσιῶδη ὑποδοχὴν τοῦ στρατηγοῦ Δαγκλῆ εἰς τὴν περιοχὴν Ἀργυροκάστρου «μετέσχον ἀκόμῃ καὶ οἱ Ἀλβανοὶ βέηδες», διαβεβαιοῦντες, ὅτι «οἱ πόθοι ὅλοκληρου τῆς περιοχῆς ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν ἀποκλειστικῶς ἑλληνικοί» ⁶¹.

Σπανίως οἱ πόθοι ἐνὸς λαοῦ ἦσαν τόσον ὁμόφωνοι. Ἡ βορειοηπειρωτικὴ φωνὴ οὐρανομήκης ὑψώθη εἰς τὸ ἐπιβλητικὸν Συνέδριον τῶν Ἰωαννίνων, ἔπου

ρίου/2 Φεβρουαρίου 1913), τῶν Χειμαριωτῶν (Μάρτιος), τῶν Κορυτσαίων (Ἀπρίλιος καὶ Ἰούνιος), τῶν Μουσουλμάνων τοῦ Καζᾶ τῆς Κολωνίας (Ἀπρίλιος), τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Πανηπειρωτικοῦ Συνεδρίου τῶν Ἰωαννίνων (Ἀπρίλιος), τῶν Μοσχοπολιτῶν, τῶν κατοίκων Πρεμετῆς (Ἰούνιος) καὶ τῆς ἐπαρχίας Πρεμετῆς (Αὐγουστος).

60) Συνδιάσκεψις τῆς Εἰρήνης, συνεδρία τῆς 19 Φεβρουαρίου 1919.

61) «Le Temps», 29 Μαρτίου 1913.

συνήχθησαν 400 αντιπρόσωποι όλων τῶν Ἑπειρωτικῶν περιοχῶν «μὴ ἔχοντες ἄλλον τινὰ ἐθνικὸν πόθον εἰμὴ τὴν ἑνωσίν των μετὰ τὴν Ἑλλάδα, τὴν μητέρα πατρίδα», ὅπως ἐλέγετο εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Συνεδρίου. Ἐπεμπον δὲ τὴν 11/24 Ἀπριλίου 1913 μήνυμα πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκήρυσσον, ὅτι «θὰ προετίμων νὰ ἀποθάνουν παρὰ νὰ ἀφίσουν ν' ἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τὴν ἀγκάλῃν τῆς Ἑλλάδος διὰ νὰ παραδοθοῦν εἰς νέον ζυγόν»⁶².

Ἐν τῷ μεταξὺ (8 Μαΐου) ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἰταλία συνῆπτον μυστικὴν συνθήκην, ἥτις προέβλεπε κατ' οὐσίαν κοινὸν προτεκτοράτον ἐπὶ τῆς Ἀλβανίας. Διὰ τῆς συνθήκης αὐτῆς αἱ συμβαλλόμεναι δυνάμεις ἐπεφύλασσον εἰς ἑαυτὰς «τὸ δικαίωμα νὰ καταλάβουν τὸ ἔδαφος τῆς Ἀλβανίας, τὸ ὁποῖον διήρεσαν ὡς πρὸς τοῦτο εἰς δύο ἴσα τμήματα»⁶³.

Ὁ ἐθνοσσιασμὸς τοῦ βορειοηπειρωτικοῦ λαοῦ ἐκορυφώθη μετὰ τὸ ταξίδιον καὶ εἰς τὴν Κορυτσᾶν καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου κατὰ Μάιον τοῦ 1913⁶⁴.

Ὁ Κασσαβέτης⁶⁵ ἀναφέρει ὡς ἐξῆς τὰς γνώμας δύο δημοσιογράφων, οἵτινες εἶχον πρὸ ὀλίγου ἐπισκεφθῇ τὴν Ἑπειρον: «Ὁ κ. Jean Leune, εἰδικὸς ἀνταποκριτὴς τῆς Illustration, ἐδημοσίευσεν ἔντονον ἄρθρον εἰς τὴν Grande Revue (10 Μαΐου 1913), ἐνθα ἐτόνιζεν, ὅτι ἡ στάσις καὶ αὐτῶν τῶν ἰδίων Ἀλβανῶν εἰς τὴν Βόρειον Ἑπειρον εἶναι εὐμενὴς πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ οὐχὶ ὑπὲρ τῆς ἐνσωματώσεώς των εἰς τὴν Ἀλβανίαν...». Ὡς τῆς αὐτῆς γνώμης ἀναφέρει καὶ τὸν εἰδικὸν ἀνταποκριτὴν τοῦ Μεσσατζέρο εἰς πλείονα τηλεγραφήματα ἐπὶ τῇ περιοδείᾳ τοῦ Διαδόχου. «Ἀξίον σημειώσεως, προσθέτει ὁ Κασσαβέτης, εἶναι, ὅτι εἶχεν ἀποσταλῇ, ἵνα συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῶν Ἰταλικῶν συμφερόντων»⁶⁶.

Ἡ «Ἐφημερὶς τῆς Γενεύης» τὴν 15 Αὐγούστου 1919 ἔγραφε: «Τὸ 1913

62) Βλ. τὸ πλῆρες κείμενον ἐν Vellay op. cit. σ. 230.

63) Ancel, Cahen κλπ., Histoire Diplomatique de l'Europe, t. II (1929) σ. 248.

64) «Le Temps», 18 Μαΐου 1913, Vellay σ. 78, 239—250.

65) Hellas and the Balkan Wars, Fisher Unwin, London 1914, σ. 233, παρὰ Maccas σ. 83.

66) Τὴν 30ὴν Σεπτεμβρίου 1914 ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ Manchester Guardian, C. S. Butler ἔγραφεν: «In May of last year I was at Korytsa, and witnessed a parade of 2125 greek school children of both sexes, from five years up to sixteen, who beamed with joy and pride as they filed past the Prince of Greece, waving their little greek flags....This city has 25000 inhabitants. It may readily be seen that the city is completely greek, for 2125 school children between the ages of five and sixteen would represent practically every family in the city....Northern Epirus has for many generations expressed its national sentiment with no uncertain sound.... Athens is full of splendid buildings, gifts of Northern Epirots».

εἶδομεν τὴν Βόρειον Ἠπειρον, λῆκνον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, νὰ σκιρτᾷ ἀπὸ πατριωτικὴν συγκίνησιν εἰς τὸν ἄνεμον τῶν νικῶν ποῦ ἐπτόχωνε τὴν γαλανόλευκον».

Ἄλλ' οἱ νικηφόροι αὐτοὶ πόλεμοι εἶχον τερματισθῇ χωρὶς νὰ λυθῇ τὸ βορειοηπειρωτικόν.

Τὰ Βαλκανικὰ Κράτη διεξεδίκουν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὸ δικαίωμα, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ κοινοῦ ἐναντίον τῶν Τούρκων πολέμου, τῆς ρυθμίσεως τῶν συνόρων. Ἄλλ' ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1913 ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία «προσέφερε» τὴν... μεσολάβησιν τῆς, ἵνα καθορισθῇ τὸ ζήτημα τῶν ἀλβανικῶν συνόρων⁶⁷. Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς ἡ «μεσολάβησις» τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἦν θὰ ἐδέχοντο τὰ βαλκανικὰ Κράτη, ἐλάμβανε κατ' οὐσίαν τὴν μορφὴν ὑποχρεωτικῆς δι' αὐτὰ διαιτησίας. Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐπιμονῆς τῶν Δυνάμεων δὲν ὑπῆρχεν ἄλλη λύσις πλὴν τῆς ὑποχωρήσεως, περιελθόντος τοῦ ὅλου ζητήματος τῶν περὶ τὴν Ἀλβανίαν συνόρων εἰς τὰς χεῖρας τῆς ἐν Λονδίῳ Διασκεψέως τῶν Πρεσβευτῶν.

Καὶ ἡ Ἑλλάς, ἡ ὁποία εἶχε καταλάβει τὴν Βόρειον Ἠπειρον, ἀνέμενε τὴν ἐτυμηγορίαν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἑξ Μεγάλων Δυνάμεων συνηγμένων ἐν Λονδίῳ, οἱ ὅποιοι ἐδείχθησαν ἀδιάφοροι ἐνώπιον τῶν πόθων τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐπιταγῶν τῆς δικαιοσύνης. Ἡ τύποις ὡς μεσολαβητῶν μεταξὺ τῶν νικητῶν καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας παρέμβασις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἐγένετο κατ' οὐσίαν πρὸς διαφύλαξιν ἰδίων συμφερόντων.

Οὕτω διὰ τοῦ ἄρθρου 3 τῆς ἀπὸ 17/30 Μαΐου 1913 Συνθήκης τοῦ Λονδίνου μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν λοιπῶν Βαλκανικῶν Συμμάχων ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀφ' ἑτέρου, συνθήκης δι' ἧς ἡ τελευταία ἐδέχθη (ἄρθ. 2) νὰ ἐκχωρήσῃ εἰς τοὺς βαλκανικοὺς Συμμάχους ὅλα τὰ εὐρωπαϊκὰ ἐδάφη αὐτῆς δυτικῶς τῆς γραμμῆς Αἰνίου—Μηδείας, ἀνετίθετο κατ' ἐξαίρεσιν εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις «ἡ μέριμνα νὰ διακανονίσουν τὴν ρύθμισιν τῶν συνόρων τῆς Ἀλβανίας καὶ πάντα τὰ ἄλλα ζητήματα τὰ ἀφορῶντα τὴν Ἀλβανίαν». Εὐνόητος ἐξαίρεσις πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν συμφερόντων τῆς Αὐστρουγγαρίας καὶ τῆς Ἰταλίας. Δὲν εἶναι περιττὸν νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς Βουλῆς τῆς 20 Φεβρουαρίου 1914 ἔλεγεν, ὅτι, ὅταν ἐγίνοντο αἱ διαπραγματεύσεις τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου, καὶ ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐκ μέρους τῆς Σερβίας προεβάλλοντο ἀντιρρήσεις κατὰ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ σχεδίου τῆς εἰρήνης, τὸ ὁποῖον προεβλήθη εἰς αὐτάς, προεβάλλοντο ἀντιρρήσεις μεταξὺ ἄλλων καὶ ὅπως διατηρηθῇ τὸ δικαίωμα ὑπὲρ τῶν δύο τούτων Κρατῶν νὰ συζητήσωσι τὴν περὶ τῶν ἀλβανικῶν ὁρίων ἀπόφασιν τῶν Δυνάμεων. Ἄλλ' αἱ Δυνάμεις ἠρνήθησαν νὰ δεχθῶσιν ἀπολύτως καὶ κατηγορηματικῶς τοιαύτην συζήτησιν καὶ ἐπέβαλον τὴν ὑπογραφὴν τῆς συνθήκης

67) British Documents IX, II, σ. 660.

ὡς εἶχε διατυπωθῇ ἄνευ τοιούτου δικαιώματος ἐκ μέρους τῶν ἐνδιαφερομένων Κρατῶν»⁶⁸.

Καὶ ἐδῶ τὴν ἀπάντησιν δίδει ἡ ἰδιαιτέρα προσοχή, τὴν ὁποίαν ἀπέδωσαν εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Αὐστρουγγαρίας εἰς τὴν περιοχὴν αὐτήν. Ἐξ Μεγάλαι Δυνάμεις διὰ τῆς ἀπὸ 29 Ἰουλίου 1913 ἀποφάσεώς των, τοῦ λεγομένου Πρωτοκόλλου τοῦ Λονδίνου, καθίσταν τὴν Ἀλβανίαν αὐτόνομον καὶ κυρίαρχον ἡγεμονίαν ὑπὸ τὴν ἐγγύησίν των, ἀλλ' ἡ Ἀλβανία οὐδετεροποιεῖτο ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν αὐτῶν ἑξ Δυνάμεων καὶ ἡ διοίκησις καὶ τὰ οἰκονομικὰ ὑπῆγοντο ὑπὸ ἑλεγχον διεθνoῦς Ἐπιτροπῆς. Ἐν τοῖς πράγμασι τὸ ἀρτισύστατον Κράτος ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν δύο Δυνάμεων, αἵτινες εἶχον ἀπειλητικῶς ἀπαιτήσῃ τὴν ἰδρυσίν του, τῆς Αὐστρουγγαρίας καὶ τῆς Ἰταλίας, ἐπιρροὴν ἐκδηλουμένην σὺν ἄλλοις διὰ τῆς παρ' αὐτῶν καταβολῆς χρηματικῶν ἐνισχύσεων πρὸς τοὺς ἄλβανοὺς φυλάρχους⁶⁹.

Ἡ ὑπὸ τῆς Βιέννης διακηρυχθεῖσα ἀρχὴ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἀλβανίας εἶχεν εὖρει σύμφωνον τὴν Ρώμην, ἀποβλέπουσαν εἰς τὸ ἐνδεχόμενον διανομῆς, ἂν μὴ ἐδαφικῆς, τοῦλάχιστον πολιτικῆς διὰ τοῦ χωρισμοῦ σφαιρῶν ἐπιρροῆς, συναφθείσης μεταξὺ τῶν δύο Δυνάμεων τῆς ἤδη μνησθείσης συμφωνίας (8 Μαΐου 1913), δι' ἧς αὗται ἀνεγνώριζον ἀμοιβαίως τὸ δικαίωμα προσωρινῆς καταλήψεως τοῦ ἐδάφους τῆς Ἀλβανίας, χωρισθέντος προηγουμένως εἰς δύο σφαῖρας ἐπιρροῆς⁷⁰.

68) Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Sir Edouard Grey παρεῖχε καθησυχαστικὰς πρὸς τὸν Γεννάδιον προφορικὰς διαβεβαιώσεις—ἀκριβῶς τὴν ἡμέραν τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου τῆς 30 Μαΐου 1913—, καθ' ἃς ἡ ἄνευ ἐπιφυλάξεων ὑπογραφὴ ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος τῆς συνταχθείσης ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων συνθήκης εἰρήνης θὰ ἐξησφάλιζεν ὑπὲρ αὐτῆς τὴν ἀπόλυτον καλὴν θέλησιν τῆς Μεγάλης Βρετανίας.

69) Ὁ Πιπινέλης μετὰ πειστικότητος ἐκθέτει (op. cit. σ. 10 ἐπ.) ἐπὶ τῇ βάσει ἐπισήμων διπλωματικῶν ἐγγράφων τὴν οἰκονομικὴν ἀνεπάρκειαν τῆς Ἀλβανίας, μὴ δυναμένης ἐκ τῶν ἰδίων πόρων νὰ συντηρηθῇ καὶ ἐχούσης ἀνάγκην διαρκoῦς οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως, τοῦθ' ὅπερ ἐπάγεται κατ' ἀνάγκην καὶ τὴν πολιτικὴν ἐξάρτησίν της. Τοῦτο δὲ ὑπῆρξε πάντοτε διὰ τὴν Ἀλβανίαν ἀληθές καὶ νῦν ἐτι διαπιστοῦται. Εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Πιπινέλη (ἐνθ' ἄνωτ.) ἐκτιθέμενα προσθέτομεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀλβανοῦ B a s r i B e y, *Le Monde Oriental et l'Avenir de la paix* (1920) σελ. 40: «L'Albanie a toujours été, moralement et matériellement, dépendante».

70) Καὶ ὁ Sir Arthur Nicolson γράφων εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1913 πρὸς τὸν Sir C. Harding λέγει: «It is true that we have agreed to the institution of an Albanian State, but I do not think that this somewhat artificial creation will have a very long life. Albania never has been a nation, and there are too many diverse and antagonistic elements within it to afford hope that if will be possible to establish a stable state. There is little doubt that before long it will break to pieces and Austria and Italy will then take steps for establishing their respective spheres of influence or even go so far as to annex portions which they may think necessary». (British Documents X σ. 50). Ταῦτα ἔγραψεν ὁ Sir Arthur Nicolson λυπούμενος προφανῶς διὰ

“Ὅπως ποτ’ ἂν ᾖ τὰ σύνορα τοῦ νέου Κράτους μετὰ τῆς Ἑλλάδος καθωρίσθησαν ὑπὸ τῆς ἐν Λονδίνῳ Διασκέψεως τῶν Πρεσβευτῶν δι’ ἀποφάσεως, κοινοποιηθείσης εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν 26 Αὐγούστου/8 Σεπτεμβρίου 1913, δι’ ἧς : 1) Ἐδίδετο εἰς τὴν Ἀλβανίαν παραλιακὴ λωρὶς μέχρι Φτελιᾶς συμπεριλαμβανομένης τῆς νήσου Σάσσωνος ὡς καὶ ἡ ἐπαρχία (πρώην Καζᾶς) Κορυτσᾶς.

2) Ὁ καθορισμὸς τῶν συνόρων εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀργυροκάστρου ἀνετίθετο εἰς Διεθνῇ Ἐπιτροπὴν, ἵνα ἀποφανθῇ ἐπὶ βάσεων ἐθνογραφικῶν καὶ γεωγραφικῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐδάφιον 5 τῆς ὡς ἄνω ἀποφάσεως «διὰ τὰς ἐθνογραφικὰς διαπιστώσεις θὰ ἐξακριβωθῇ ἡ μητρικὴ γλῶσσα τοῦ πληθυσμοῦ, δηλαδὴ ἡ ἐντὸς τῶν οἰκογενειῶν ὁμιλουμένη γλῶσσα. Ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν θὰ λάβῃ διόλου ὑπ’ ὄψιν τὰς ἀποπείρας δημοψηφίσματος ἢ ἄλλων πολιτικῶν ἐκδηλώσεων». Εἶχε κατισχύσει ἡ σχετικὴ Αὐστρουγγρικὴ πρότασις. Εἰς μάτην τότε (13 Ὀκτωβρίου 1913) διεμαρτύρετο ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις τόσον διὰ τὴν ἐδαφικὴν ρύθμισιν ὅσον καὶ διὰ τὴν λῆψιν τῆς κατ’ οἶκον ὁμιλουμένης γλώσσης ὡς κριτηρίου τῆς ἐθνικότητος, ἐπικαλουμένη τὴν παιδείαν, τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν.

Πράγματι ἡ ἀνωτέρω παρατεθεῖσα ἀπόφασις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τί ἄλλο εἰς μὴ διπλωματικὴν γλῶσσαν σημαίνει ἢ ὅτι κατ’ οὐσίαν ἐκ τῶν προτέρων ἐπισήμως διεκηρύσσεται, ὅτι ἡ ἐθνικὴ συνείδησις δὲν θὰ ἐλαμβάνετο ὑπ’ ὄψιν; Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς ἦτο καθαρὰ φενάκη νὰ λέγεται ὅτι ὁ καθορισμὸς τῶν συνόρων θὰ ἐλάμβανε χώραν δῆθεν ἐπὶ «διαπιστώσεων ἐθνογραφικῶν».

Ἐνῶ συνεδρίαζε ἡ Διάσκεψις τῶν Πρεσβευτῶν ὁ Γραμματεὺς τοῦ Balkan Committée, κ. Arthur J. Symonds ἔγραφεν εἰς τὸ «Ἐκόνομιστ» διαμαρτυρόμενος διὰ τὰ σχεδιαζόμενα Ἀλβανικὰ σύνορα καὶ ἔλεγεν ὅσον ἀφορᾷ τὴν περιοχὴν τῆς Κορυτσᾶς, ὅτι «δὲν εἶναι οὔτε φρόνιμον οὔτε δίκαιον νὰ περιληφθῶσιν εἰς τὴν Ἀλβανίαν περιοχαὶ τόσον καθαρῶς Ἑλληνικαί»⁷¹. Ὡς γνωστόν, ὁ Ἑλ. Βενιζέλος εἶχε προτείνει τότε δημοψήφισμα ὑπὸ διεθνῇ ἐλεγχῶν παρέχοντα πᾶσαν ἐγγύησιν.

Τὴν περὶ δημοψηφίσματος ἑλληνικὴν πρότασιν εἶχε παρουσιάσει ἐνώπιον τῆς Διασκέψεως τῶν Πρεσβευτῶν ὁ Sir Edouard Grey, ἀλλ’ ἡ ἰταλικὴ ἀντιπροσωπεία ἀπέκρουσεν αὐτήν, ὅπως ἀπέκρουσε καὶ νέαν πρότασιν τοῦ Ε. Βενιζέλου περὶ ἀποστολῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς πρὸς διαπίστωσιν τῆς ἐθνικῆς

τὴν χάριν τῆς Αὐστρίας τηρηθεῖσαν βρεττανικὴν στάσιν ὑπὲρ τῆς ἀλβανικῆς ἀνεξαρτησίας. Σημειωτέον ὅτι ἤδη τὸ 1902 εἶχε συναφθῇ μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Ἰταλίας μυστικὴ συμφωνία, δι’ ἧς αἱ συμβαλλόμεναι Δυνάμεις ἐπεφύλασσαν ὑπὲρ αὐτῶν προτεραιότητα διακωμμάτων ἐν Ἀλβανίᾳ.

71) Βλ. ἐν Vellay, op. cit. σ. 79.

συνειδήσεως τῶν Βορειοηπειρωτῶν ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως ὁ καθορισμὸς τῶν συνόρων «βασισθῇ ἐπὶ τῆς ὑφισταμένης ἐθνολογικῆς καταστάσεως»⁷². Εἰς τὸν Γεννάδιον ὁ Sir Edouard Grey εἶχε συστήσει ὅπως ἡ Ἑλλὰς προβῇ εἰς θυσίαν λέγων : «I recommend you to be ready to make concessions». Σημειωτέον ὅτι καὶ ὁ ἐν Ρώμῃ ἐπιτετραμμένος τῆς Ἑλλάδος ἀείμνηστος Κακλαμᾶνος εἶχεν ὁμιλήσει περὶ δημοψήφισματος εἰς τὸν San Giuliano καὶ εἶχε λάβει χαρακτηριστικὴν ἀπάντησιν ἀπὸ τὸν ἱταλὸν Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν, ὅτι «τὸ δημοψήφισμα εἶναι ἐπικίνδυνος ἀρχή». Καὶ εἰς μὲν τὸ Λονδῖνον δὲν εἶχον λόγον (βλ. ἀνωτ.) νὰ ἐκπλαγοῦν⁷³, ἀλλ' ὁ Paul Cambon εἶχεν εὐστόχως παρατηρήσει, ὅτι «τὸ Κράτος, τὸ ὁποῖον εἶχε συγχρότερον προσφύγει εἰς τὴν διαδικασίαν αὐτὴν (δηλ. τὸ δημοψήφισμα) διὰ τὴν σύστασίν του, ἦτο ἀκριβῶς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀμφισβητεῖ τώρα εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν ἀπόκτησιν τῆς Ἡπείρου»⁷⁴.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς Νοεμβρίου 1913 ὁ Συνταγματάρχης Doughty Wylie Πρόεδρος τῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς ἐτηλεγράφηι πρὸς τὸ Foreign Office, ὅτι ἔνεκα τῶν δυσχεριῶν, τὰς ὁποίας παρεῖχε τὸ κριτήριον τῆς γλώσσης, φρονεῖ ὅτι «αἱ ὁδηγίαι αἱ βασιζόμεναι ἐπὶ τῆς ἀποφάσεως τῆς Διασκέψεως τῶν Πρεσβευτῶν θὰ ἔδει νὰ μεταρρυθμισθῶσι καὶ συνιστᾷ, ἵνα «the Commission be authorised to visit the whole country under discussion, studying not only what they can of nationality, but also the economic, strategic and geographical features»⁷⁵.

Περὶ τοῦ πλημμελοῦς τῆς ἐκλογῆς τοῦ κριτηρίου τῆς γλώσσης διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ἐθνικότητος δὲν θὰ ἐπεκταθῶμεν ἐνταῦθα. Θὰ ἔδει ὅμως νὰ το-νισθῇ, ὅτι καὶ ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως θίγει στοιχειώδη αἰσθήματα δικαιοσύνης τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὰς ἐργασίας τῆς κατ' ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων τῆς Διασκέψεως τῶν Πρεσβευτῶν συσταθείσης Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς δὲν ἐγένετο δεκτὴ ἡ Ἑλλάς, ἐνῶ μετεῖχον αἱ δύο ἀμέσως ἐνδιαφερόμεναι Δυνάμεις, ἡ Ἱταλία καὶ ἡ Αὐστρία⁷⁶. Οὕτω μαζὺ μὲ τὴν θέλησιν τῶν κατοίκων παρεγνωρίζετο συγχρό-

72) Τηλεγράφημα τοῦ Ε. Βενιζέλου ὑπ' ἀριθ. 1324 ἀπὸ 19 Ἰουνίου 1913.

73) Ὁ Driault, ἐν Driault—Lhéritier, Histoire Diplomatique de la Grèce, τ. V, σ. 106, γράφει περιέργως «on s'en etonna à Londres».

74) Βλ. Driault op. cit. σ. 106—107, ὅστις σημειοῖ ἐπίσης, ὅτι ὁ Jagow, ὑφυπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γερμανίας, ἔλεγε σχετικῶς εἰς τὸν Θεοτόκην, ὅτι ἔξαιρέσει τῆς Γαλλίας δὲν ὑπῆρχεν ἐν Εὐρώπῃ Δύναμις, τῆς ὁποίας ἡ κυριαρχία νὰ βασιζέται ἐν ὅλαις ταῖς ἐπαρχίαις ἐπὶ τῶν πόθων τοῦ πληθυσμοῦ.

75. British Diplomatic Documents, v. X, σ. 63.

76. Καὶ δὴ μετεῖχον δι' ἀντιπροσώπων ἐγνωσμένων ἀνθελληνικῶν αἰσθημάτων. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου γράφει ὁ René Puaux εἰς τὸ προμνησθὲν ἔργον του : «Pour masquer l'odieux de cette décision de la Conférence des Ambassadeurs, on a envoyé une commission internationale de délimitation, où l'Autriche se faisait représenter par son Consul à Janina, M. Bilinski, celui qui se faissait photographier avec sa

νως και η στοιχειώδης ἀρχή ὅτι οὐδείς δύναται νά εἶναι δικαστής συνάμα και διάδικος. Ἄς ἀφίσωμεν ὅτι ἡ Ἐπιτροπή συνεδριάζει εἰς τήν Φλωρεντίαν!.....

Ἀντί παντός ἄλλου παραθέτομεν τά κατωτέρω ἐκ τοῦ ὑπομνήματος τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Ἑλληνικῶν ἐδαφικῶν ζητημάτων τοῦ ὑποβληθέντος πρὸς τὸ Ἀνώτατον Συμβούλιον τὴν 30 Μαρτίου 1919: «Μολονότι ἀμέσως ἐνδιαφερομένη ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις δὲν ἐγένετο δεκτὴ ὅπως ἐκπροσωπηθῇ εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐπιτροπῆς. Διεμαρτυρήθη τὴν 13 Ὀκτωβρίου 1913 κατὰ τῆς διαδικασίας αὐτῆς, ἡ ὁποία δὲν ἐλάμβανε διόλου ὑπ' ὄψιν τὰς ἐπιθυμίας, τὰς ὁποίας εἶχε διατυπώσει εἰς ὑπόμνημα ὑποβληθὲν πρὸς τὴν διάσκεψιν τῶν Πρεσβευτῶν ἐν Λονδίῳ.....». Ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις αὐτάς ἡ ἔρευνα τῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς μὲ γνώμονα τεχνητῶς καθιερωθέντα και μὲ κατευθύνσεις κατ' οὐσίαν προδιαγεγραμμένας, ἤτο ἐπόμενον νά καταλήξῃ ἐκεῖ ὅπου κατέληξε, δηλαδὴ εἰς τὸ ἐν Φλωρεντία ὑπογραφέν τὴν 17ην Δεκεμβρίου 1913 Πρωτόκολλον, διὰ τοῦ ὁποίου και ἡ ἐπαρχία Ἀργυροκάστρου ἐπεδικάζετο εἰς τὴν Ἀλβανίαν.

Παρά τὴν ἐν τῇ Ἐπιτροπῇ ὑποστήριξιν τῆς ἐλληνικῆς ἀπόψεως ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Γαλλίας και Ρωσίας, ὁ γερμανὸς ἀντιπρόσωπος ὑπὸ τὸ πρόσχημα οὐδετέρας στάσεως εὗρίσκετο παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν δύο ἄλλων συμμάχων τῆς Τριπλῆς Συμμαχίας, ἐνῶ ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Μεγάλης Βρετανίας, ὅστις κατ' ἀρχὰς προσεπάθησε νά συμβιβάσῃ τὰς διίσταμένας ἀπόψεις, τελικῶς ἐτάχθη και αὐτὸς μὲ τὸ μέρος τῆς Τριπλῆς Συμμαχίας⁷⁷.

Ἡ ἀπόσπασις τῆς Βορείου Ἠπείρου ἀπὸ τὴν μίαν και ἀδιαίρετον Ἠπειρον ἀπετέλεσε μοναδικὸν ἐμπαιγμὸν τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτοδιαθέσεως⁷⁸. Ἐπαίχθη εἰς βάρος τῶν Βορειοηπειρωτῶν και τῆς Ἑλλάδος θλιβερά κωμῳδία. Ἡποθοιοὶ και κείμενον ἦσαν ἐστερημένα πάσης σοβαρότητος⁷⁹. Τὸ κείμενον προανήγγελλεν ἐν πολλοῖς τὰ ἀλβανοῖταλικά χειροκροτήματα. Τὸ ρεπερτόριον τῆς διεθνοῦς διπλωματικῆς σκηνῆς εἶχε προικισθῇ μὲ τὸ ὑπουλότερον ἔργον εἰς βάρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὅλα ἦσαν προσχεδιασμένα. Τὸ περιεχόμενον τοῦ Πρω-

femme et son vice—consul sous la potence où les Turcs pendaient les Grecs, et l' Italie par son Consul également de Janina, M. Labia, un hellénophobe avéré. Le second délégué, le capitaine Castoldi, était d'une partialité non moins évidente. Avec de tels collègues, les commissaires des autres Puissances devaient se trouver bien vite dans l'impossibilité de faire une œuvre ayant même un semblant d'utilité».

77. Βλ. ἄνωτ. Πρβλ. και Pipinelis op. cit., σ. 11 ἐπ., σ. 59.

78) Ὁ Συν/χης Murray (ἐνθ' ἄνωτ.) ἔλεγεν ὅτι τὰ σύνορα τοῦ 1913 «παραγνωρίζουν τὴν ἀρχὴν τῶν ἐθνότητων και διαψεύδουν τὰς ἐπιθυμίας τοῦ λαοῦ».

79) Ὁ ἡδὴ μνημονευθεὶς Συν/χης Murray, ὅστις εἶχε συνοδεύσει τὴν πρὸς καθορισμὸν τῶν συνόρων ἐπιτροπὴν ἔλεγεν εἰς τὴν διάλεξίν του τῆς 7 Ἰανουαρίου 1914 «..... Naturally, I am not seeking to make fun of the members of the Commission, since it was not their fault, but the fault of the Powers, that they were placed in so comic a situation.....».

τοκόλλου τῆς Φλωρεντίας τῆς 19ης Δεκεμβρίου 1913 (ἀφηροῦντο ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ Κορυτσᾶ, τὸ Ἀργυρόκαστρον, τὸ Δέλβινον, ἡ Πρεμετή, ἡ Χειμάρρα) τύποις μόνον ἀνέμενε τὰ πορίσματα τῆς σκηνοθετημένης ἐκείνης διαδικασίας, ἡ ὁποία ὠνομάσθη «Ἐρευνα» τῆς Ἐπιτροπῆς. Γραφὲν κατ' οὐσίαν εἰς τὸ Λονδίνον ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τοῦ πολέμου τῆς Τριπλῆς Συμμαχίας κατὰ τῆς Συνεννοήσεως, εἶχεν ἀποτελέσει τὸ τίμημα τὸ καταβληθὲν ὑπὸ τοῦ ἀδυνατοῦ φιλειρηνισμοῦ εἰς τὸν ἰσχυρὸν ἱμπεριαλισμὸν εἰς βάρος τῆς ἀδικηθείσης Ἑλλάδος.

Ἡ στιγμή ἦτο κρίσιμος διὰ τὴν διατήρησιν τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης. Ὁ πόλεμος ἐφαίνετο ὡς δυνατὸς ἀνὰ πᾶσαν στιγμήν. Τὴν ἀναβολὴν τῆς ἐκρήξεώς του ἐπλήρωσεν ἡ ἑλληνικὴ θυσία. Τὴν 22 Νοεμβρίου 1913 ὁ ἐν Βερολίῳ πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας J. Cambon ἔστειλε πρὸς τὴν κυβέρνησίν του τηλεγράφημα, εἰς δ περιείχετο συνδιάλεξις τοῦ Γερμανοῦ Αὐτοκράτορος μετὰ τοῦ Βασιλέως τοῦ Βελγίου⁸⁰, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Cambon ἔλεγεν, ὅτι «ὁ Αὐτοκράτωρ ἔπαυσε νὰ εἶναι ὁπαδὸς τῆς εἰρήνης....» καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἑκφρασίαν τοῦ Κάιζερ «ὀφείλομεν νὰ διατηρῶμεν ξηρὰν τὴν πυρίτιδά μας». Αὕτη ἀναφλεγείσα εἰς τὴν Βοσνίαν καὶ προκαλέσασα τὸν Α' Παγκόσμιον Πόλεμον ἦτο δυνατὸν νὰ εἶχεν ἐκραγῇ εἰς ἓν τῶν νευραλγιακῶν σημείων, ἓν τῶν ὁποίων ἦτο ἡ Ἡπειρος⁸¹.

Ὁ ψυχρὸς ἱστορικός, ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὰς ἐντυπώσεις τῆς στιγμῆς, ξένος πρὸς τὰ τοιαῦτα ἢ τοιαῦτα πολιτικὰ συμφέροντα, θὰ βασιζῇ τὴν κρίσιν του ἐπὶ τῶν πλουσίων στοιχείων τῶν καταδεικνυόντων τὴν γενομένην εἰς βάρος τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀδικίαν.

Ἀς ἐπιτραπῇ νὰ ἀναφέρωμεν τὸ ἀκόλουθον ἀπόσπασμα ἐκ τῆς «Διπλωματικῆς Ἱστορίας τῆς Εὐρώπης» τῆς γραφείσης ἐπὶ τῇ βάσει ἐπισήμων στοιχείων τῇ συνεργασίᾳ πλειάδος ἐγκρίτων ἱστορικῶν τῆς Γαλλίας⁸².

«Εἰς τὰς Δυνάμεις εἶχεν ἀνατεθῇ ὁ καθορισμὸς τῶν συνόρων τῆς Ἀλβανίας. Ἡ ἀπόφασις τῆς «συνελεύσεως» τῶν πρεσβευτῶν (11 Αὐγούστου) εἶχεν ἰδρύσει ἐπιτροπὴν, ἥτις ὤφειλε ἐπιτοπίως νὰ προσδιορίσῃ τὰ νότια σύνορα. Ἡ ὑπόθεσις ἐνδιέφερε κυριώτατα τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν. Αἱ Ἰταλικαὶ ὁδηγαί εἶναι σαφέσταται : «ἡ ἑλληνοαλβανικὴ μεθοριακὴ γραμμὴ δεόν νὰ ᾖ κατὰ τὸ δυνατὸν φυσικὸν γεωγραφικὸν σύνορον..... Ἡ ἐπιτροπὴ δεόν ὅθεν νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν ἐξάρτησιν τῶν κοιλάδων ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ νὰ παρα-

80) Βλ. Livre Jaune, 1914, La Guerre Européenne, No 6.

81) Βλ. Driault, ἐν Driault—Lhéritier, Histoire Diplomatique de la Grèce, τ. V. σ. 153, 158.

82) Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων H. Hausser ὑπὸ τὸν τίτλον «Histoire Diplomatique de l'Europe (1871—1914)» (δύο τόμοι, Παρίσιοι 1929) ὑπὸ J. Ancel, L. Cahen, R. Guyot, A. Lajusan, P. Renouvin καὶ H. Salomon. Τὸ παρατιθέμενον ἀπόσπασμα εἶναι ἐκ τῆς σελ. 304, 305 τοῦ 2ου τόμου.

χωρήσει, εἰ δυνατόν, ὁλοκλήρους κοιλάδας εἰς ἓν μόνον Κράτος..... Θὰ πρέπει ὡσαύτως νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰς φυσικὰς ὁδοὺς ἐπικοινωνίας μεταξύ τῶν ἐσωτερικῶν περιοχῶν καὶ τῆς θαλάσσης..... Ὁ ἰταλὸς ἀντιπρόσωπος θὰ ὀφείλῃ νὰ ἐνεργῇ πάντοτε ἐν συμφωνίᾳ πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς Αὐστρουγγαρίας καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τῇ βοηθείᾳ τοῦ τὴν συνεργασίαν τοῦ γερμανοῦ ἀντιπροσώπου. Θὰ ὀφείλῃ νὰ προσπαθῇ, ἵνα τὰ σύνορα.... ἀφήσουν εἰς τὴν Ἀλβανίαν ὁλόκληρον τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀργυροκάστρου....., τὴν Πρεμετὴν, τὸ Λιασκοβίκι, καὶ φθάνοντα τὰ ὄρη τοῦ Γράμμου νὰ ἀκουλουθήσουν τὴν ὁροσειρὰν μέχρι τοῦ ἐδάφους τῆς Κορυτσᾶς», δηλαδὴ νὰ παραχωρήσῃ τὴν Κορυτσᾶν εἰς τὴν Ἀλβανίαν». Οὕτω τὰ σύνορα εἶχον ἀποφασισθῇ ἐκ τῶν προτέρων. Ἐνώπιον τοῦ συνασπισμοῦ τούτου τῆς Τριπλῆς Συμμαχίας, οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἀγγλίας, τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Γαλλίας εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀδιάφοροι καὶ ἐπεὶ γονται νὰ τερματισθῇ τὸ ζήτημα. Ἡ Ἀλβανία εἶναι ἄγνωστος εἰς τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς..... Εἰς τὴν Κορυτσᾶν ἐγένετο αὕτη δεκτὴ μὲ ἑλληνικὰς σημαίας καὶ μὲ κραυγὰς: «Ἐνωσις ἢ θάνατος!» Οἱ ἀντιπρόσωποι εὐρίσκονται ἐν ἀδυναμίᾳ (νὰ διαπιστώσουν τὴν μητρικὴν γλῶσσαν)..... Τὸ πρωτόκολλον τῆς Φλωρεντίας (19 Δεκεμβρίου) υἱοθετεῖ ἐν συνόψει τὰς αὐστροῦταλικὰς ἀπόψεις.....».

Ἡ Διεθνὴς Ἐξεταστικὴ Ἐπιτροπὴ εἶχεν ἀρχίσει τὸ ἔργον τῆς μὲ γνώμονα σαθρόν, μὲ ἰταλικὸν παρεμβατισμὸν καὶ μὲ τρομοκρατίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου. 52 Ἕλληνες ἐκρεουργήθησαν ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν τὴν παραμονὴν τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐπιτροπῆς, τῆς ὁποίας ἄλλωστε τὰ περισσότερα μέλη ἡγνόουν τὴν ἑλληνικὴν ἢ τὴν ἀλβανικὴν γλῶσσαν, ὁ δὲ Ἰταλὸς Λοχαγὸς Καστόλντι ἔκαμε τόσα ἐκούσια λάθῃ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἐρωτημάτων ποὺ ἔθετεν ἢ Ἐπιτροπῇ, ὥστε οἱ συνάδελφοί του ἀπολέσαντες πᾶσαν ἐμπιστοσύνην ἀπεφάσισαν νὰ ζητήσουν προσθέτους ὁδηγίας ἀπὸ τὰς Κυβερνήσεις των.

Ὁ Αὐστριακὸς καὶ Ἰταλὸς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐπιτροπῆς ἐζήτουν νὰ γίνεταί δεκτὴ ἡ ἐξέτασις μόνον τῶν γηραιότερων κατοίκων, χωρὶς νὰ λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν τὰ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας. Οἱ ἄλλοι ἀντιπρόσωποι διεφώνουν⁸³. Πλήρης διαφωνία ἐκυριάρχει μεταξύ τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς, οὕτως ὥστε κατὰ τὴν ἐπὶ 58 ἡμέρας διαμονὴν τῆς Ἐπιτροπῆς εἰς τὴν Βόρειον Ἠπειρον ἐζητάσθησαν μόνον 14 ἄτομα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γηραιαὶ γυναῖκες⁸⁴.

83) Βλέπε τὸ προμνησθὲν ἔργον τοῦ Λέοντος Μακκᾶ, σ. 130, 131 ἀναφέροντος καὶ ξένους συγγραφεῖς. Πρβλ. καὶ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Β. Μελά, Ἕλληνας συνδέσμου ἐν τῇ Ἐπιτροπῇ, ἀπὸ 30 Νοεμβρίου 1913.

84) Δὲν εἶναι ἄσκοπον ν' ἀφήσωμεν νὰ ὁμιλήσουν τρίτοι, ἀντικειμενικοὶ παρατηρηταί, περὶ τῆς εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Βορειοηπειρωτῶν τέκνων τῆς τηρηθείσης ψευδο-διαδικασίας ἐρεύνης τῆς ἀρμοδίας Ἐπιτροπῆς:

Οὐδὲ καὶ ἄλλωστε τὸ κριτήριον τῆς γλώσσης ἔνεκα τῶν προμνησθεισῶν δυσχερειῶν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ συνοριακὴ γραμμὴ ἐχαράχθη αὐθαίρετως

Ὁ Συν/χης Murray, παρακολουθήσας ἐκ τοῦ συνεγγυς τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας τῆς Ἐπιτροπῆς διηγεῖται (εἰς διάλεξιν περὶ Βορείου Ἠπείρου γενομένην τὴν 7 Ἰανουαρίου 1914 ἐν Morley Hall καὶ δημοσιευθεῖσαν ἐν Λονδίῳ τὸ 1916) σειρὰν περιστατικῶν τοῦ τύπου τοῦ κατωτέρω ἀναφερομένου ἐπὶ λέξει : «Δὲν θὰ λησμονήσω ποτὲ μίαν σκηνήν, εἰς ἣν παρέστην ἐν Κορυτσᾷ, ὄρθιος δίπλα εἰς ἓνα τῶν διεθνῶν ἐπιτρόπων, τοῦ ὁποίου δὲν θ' ἀναφέρω τὸ ὄνομα. Ἐμπροσθεν τῆς οἰκίας διείρχετο συγκεντρωμένον πλῆθος καὶ εἰς τὸ μέσον ἦσαν μαθήτριά τοῦ σχολείου θηλέων, αἱ ὁποῖαι ἐκράδαινον τὰς σημαίας των καὶ ἔψαλλον ἐθνικὰ ᾠσματα ἐλευθερίας, ὅτε μία νέα ἐστάθη πρὸ τῆς οἰκίας καὶ ἐκόμισεν ἓνα ὄφασμα ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε πολὺ ἐπιμελῶς κεντήσει τὰς λέξεις «Ἐνωσις ἢ Θάνατος». Τὸ ἔφερε διὰ τὰς μᾶς τὸ δεῖξαι καὶ δὲν θὰ λησμονήσω ποτὲ τὸ λιγνόν, εὐγενικὸν πρόσωπόν της, μεγαλοπρεπὲς ἐν τῇ παιδικῇ της νεότητι, ὥραία ἐν τῇ ἀθρόωττι της καὶ ἐκφραστικῇ τῆς θαρραλέας ἀποφάσεώς της νὰ ὑποφέρῃ, ἂν ἦτο ἀνάγκη, διὰ τὴν γῆν της, διὰ τὴν ἐστίαν της, διὰ τὴν ἐθνικότητα καὶ τὴν πίστιν της. Εἶδα τότε εἰς τὰ μάτια τοῦ διπλωμάτου ν' ἀνεβαίνουν δάκρυα καὶ ἔφυγε λέγων : «Δὲν δύναμαι νὰ μείνω ἐδῶ ἐπὶ μακρότερον χρόνον. Ἄν κυττάξω ἀκόμη, θὰ ἐκσπᾶσω καὶ θὰ κατηγορηθῶ ὅτι εἰμαι φιλέλληνη».

Καὶ ἐδῶ πῶς νὰ μὴ ἐνθυμηθῶμεν τοὺς λόγους τοῦ Ε. Βενιζέλου ἐνώπιον τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς ἐπιφορτισμένης μὲ τὴν μελέτην τῶν ἐδαφικῶν ζητημάτων τῶν ἐνδιαφερόντων τὴν Ἑλλάδα» κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 24 Φεβρουαρίου 1919 : «Ἐὰν ἡ Ἐπιτροπὴ, ἔλεγεν ἤθελε νὰ προμηθευθῇ τὸν φάκελλον τῆς Διεθνούς Ἐπιτροπῆς (δὴλ. τοῦ 1913), θὰ ἀνεύρισκε περίεργα πράγματα. Ἀφοῦ ἡ ἐθνικότης συνήγετο ἐκ τῆς γλώσσης, αἱ γυναῖκες αἱ ὁμιλοῦσαι μόνον τὴν ἀλβανικὴν, μὴ θέλουσαι νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀλβαναί, ἐνεκλείσθησαν εἰς τὰς οἰκίας των διὰ νὰ διαφύγουν τὰς ἐρεύνας τῆς Ἐπιτροπῆς» (Procès—Verbal No 6, εἰς Ἐπίσημα ἔγγραφα σελ. 70). Ἄλλ' ἂς ἀφήσωμεν τὸν Συν/χην Murray νὰ συνεχίσῃ : «.....τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς ἤρχισαν νὰ διαφωνοῦν μεταξύ των ἡδὴ ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς συναντήσεώς των ἐν Μοναστηρίῳ καί, ὅτε ἀνέφερον τὰς διαφωνίας των πρὸς τὰς κυβερνήσεις των, ἐπηκολούθησε τοιαύτη συζήτησις, ὥστε ὁ Sir Edouard Grey ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ τέρμα προτείνων ἰδίαν συνοριακὴν ρύθμισιν.....Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ γελοιοποιήσω τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς, διότι δὲν ἦτο λάθος των, ἀλλὰ ἦτο σφάλμα τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης νὰ τοὺς θέσουν εἰς τόσον γελοῖαν κατάστασιν.....Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὅποιον ἐπηύρανε τὴν γελοιότητα τῆς θέσεώς των ἦτο τὸ γεγονός ὅτι μόνον δύο ἐκ τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς ἐγνώριζον τὴν ἐλληνικὴν ἢ τὴν ἀλβανικὴν, ὅτι ὁ εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ κύριος Bilinski, ἦτο τόσον ἀσθενὴς ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξέλθῃ τῆς οἰκίας του, ἐνῶ ὁ ἕτερος, ὁ λοχαγὸς Castoldi, ἔκαμε τόσα λάθη ἐν τῇ μεταφράσει τῶν ἀπαντήσεων πρὸς τοῦ ἐδίδον, ὥστε τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς ἀπώλεσαν πᾶσαν ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς ἱκανότητάς του ὡς μεταφραστοῦ καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ζητήσουν νέας ὁδηγίας ἀπὸ τὰς κυβερνήσεις των....»

Ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ «Manchester Guardian» ἔγραφε (30 Σεπτεμβρίου 1914) : «.....That dozens of villages in Northern Epirus are today in ashes is a melancholy fact. That much blood has been shed, solely because Europe (or rather, let us say, Austria and Italy) insisted upon forcibly annexing the Epirots to Albania, is no less indisputable».

Βλ. ἐπίσης τὰς χαρακτηριστικὰς ἐντυπώσεις τοῦ Wilhelm Müller, ἀνταποκριτοῦ τῆς «Berliner Morgenpost» (16 Νοεμβρίου 1913), ὅστις ἔγραφεν ἀπὸ τὸν Αὐλῶνα ὅπου εὐρί-

καταλείπουσα ολόκληρον τὴν ἑλληνικὴν Βόρειον Ἠπειρον ἐντὸς τῶν ἀλβανικῶν ὁρίων. Πράγματι, ἐὰν ἡ χάραξις των εἶχε γίνεи ἐστὼ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ

σκετο μεταξύ ἄλλων τὰ ἐξῆς : «..... Die Kommission hatte als Grundsatz für die Führung der Grenzlinie den Umstand angenommen, dass dort wo überwiegend albanisch gesprochen wurde, albanische Gebiet sein sollte. Wie aber das feststellen in einer Gegend wo auch die meisten Leute das Griechische beherrschen und sich als Griechen bekennen ?...».

Εἰς τὸ προμνησθὲν ἔργον τοῦ Stickney (σ. 35) ἀναγινώσκουμεν ὅτι αἱ Δυνάμεις ἀπέφυγον ἀνὰ συμβουλευθῶσι τὸν πληθυσμὸν περὶ τῶν πόθων του. Ἡ πλάνη αὕτη, προστιθεμένη εἰς τὴν δυσχέρειαν, ἥ μᾶλλον τὴν ἀδυναμίαν, καθορισμοῦ τῆς ὁμιλουμένης γλώσσης εἰς περιοχὴν διγλωσσον, προανήγγελε σχεδὸν βεβαίαν καταστροφὴν».

Πρβλ. ἐπίσης τὰ γραφόμενα ὑπὸ τοῦ Toynbee (Greek Policies Since 1863, Λονδῖνον 1916, σ. 26 ἐπ.) μεταξύ τῶν ὁποίων τὰ ἐξῆς : «..... Ἡ περίπτωσις τῆς Ἠπειροῦ ἀποτελεῖ καλὸν παράδειγμα περὶ τοῦ τί σημαίνει καὶ τί ἐσήμαινε κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ὁ ἑλληνικὸς ἐθνισμός. Εἴμεθα Ἕλληνες ὅπως καὶ ἄλλοι Ἕλληνες, μὲν ἔλεγον οἱ βορειοηπειρώται, ἔστῳ καὶ ἂν τινες ἐξ ἡμῶν ὁμιλοῦν τὴν ἀλβανικὴν».

Ὁ H. Young (ἐν Contemporary Review, Μάιος 1919, σ. 499—500) γράφει ἐν σχέσει μὲ τὴν ἀναθεθεῖσαν εἰς τὴν διεθνῇ ἐπιτροπῇ τοῦ 1913 ἐντολήν, ὅτι προκειμένου περὶ διγλωσσῶν κατοίκων, ὅπως πολλοὶ βορειοηπειρώται, ἦτο ὥσάν νὰ συνεφωνεῖτο, ὅτι «θὰ διηροῦντο οἱ κάτοικοι εἰς τοὺς ἔχοντας ἓνα ἀριστερὸν πόδι καὶ εἰς τοὺς ἔχοντας ἓνα δεξιόν. Κλείνοντας τὰ μάτια εἰς ὅλα τὰ δεξιὰ πόδια, δηλ. ἀγνοοῦσα μὲ ἄλλους λόγους τὴν ἑλληνικὴν φωνὴν ὧν αὐτῶν τῶν διγλωσσῶν, οὕτω μόνον ἡδυνήθη ἡ Ἐπιτροπὴ νὰ θριαμβεύσῃ, φθάνουσα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἅπανα ἡ χώρα ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἀλβανικὴ».

Ἐπίσης βλ. τὴν εἰς τοὺς Λονδινίους «Times» τῆς 14 Ἀπριλίου 1919 ἀνταπόκρισιν τοῦ S. Wilkinson, ὡς καὶ Christian Science Monitor τῆς 25 Νοεμβρίου 1919, ἔτι δὲ ἄλλας τινὰς μαρτυρίας ἐν τῷ ὑπὸ τῆς «Ἐπιτροπῆς Δικαιοσύνης διὰ τὴν Ἑλλάδα» ἐκδοθέντι ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ (1946) τεύχει ὑπὸ τὸν τίτλον «The Hellenic Character of Northern Epirus».

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀξίαν ἰδιαιτέραν ἔχει ἡ μαρτυρία τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Lallemant, γάλλου ἀπεσταλμένου παρὰ τῇ Διεθνείᾳ Ἐπιτροπῇ, ὅστις ἐν τῇ πρὸς τὸ γαλλικὸν Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν ἐκθέσει του γράφει μεταξύ ἄλλων ὅτι : «..... Ἐδῆλωσα μετὰ σταθερότητος, ὅτι μὲν ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐκφέρω γνώμην χωρὶς νὰ ἐπισκεφθῶ τὰ ἐδάφη. Οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς Αὐστρουγγαρίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἐξεδήλωσαν τότε δυσἀρέσειαν ἐφοβοῦντο προφανῶς νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀργυροκάστρου, ὅπου ὑπάρχουν πολυάριθμα ἑλληνικὰ χωρία..... Οἱ δύο οὗτοι ἐκπρόσωποι ἀνεγνώρισαν ἄλλωστε τὴν ὑπαρξίν τῶν ἑλληνικῶν αὐτῶν χωρίων καὶ προέβησαν εἰς ἐπίσημον δήλωσιν σχετικὴν πρὸς χρηματικὰ ἀνταλλάγματα, ἅτινα θὰ ἡδύνατο νὰ δοθῶσιν εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας ν' ἀποδημήσουν κατοίκους.....». Πείσας αὐτοὺς ὅπως ἐπιχειρήσωσι τὸ ταξίδιον ἀπὸ Λεσκοβίκου εἰς Ἀργυροκάστρον ὁ γάλλος ἀντιπρόσωπος γράφει εἰς τὴν αὐτὴν ἐπίσημον ἐκθέσιν του τὰ ἐξῆς : «Malgré le mauvais temps et l'heure avancée, tous les villageois étaient, à notre passage, assemblés sur la route, tous armés, énervés, excités; les femmes se montraient particulièrement exaltées, barrant la route, frappant le sol de leur fusil, aux cris de : «l'union ou la mort».....» (Documents Diplomatiques français, 3e série, IX 40, ἐν παραρτήματι).

Πρβλ. τὸ ἀνωτέρω μνησθὲν τηλεγράφημα τοῦ Προέδρου τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς, ὡς καὶ τὴν αὐτὴν ὁμολογίαν ἐκ μέρους τῆς «Ἐπιτροπῆς τῶν ἐνδιαφερόντων τὴν Ἑλλάδα ἐδαφικῶν

πλημμελοῦς κριτηρίου τῆς γλώσσης, θὰ ἔπρεπε τοῦλάχιστον αἱ ἐπαρχίαι Χειμάρρας, Πογωνίου καὶ Ἀργυροκάστρου νὰ εἶχον μείνει ἔξω τοῦ ἀλβανικοῦ Κράτους.

Οἱ ἐν Ἀθήναις Πρέσβεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἐπληροφόρουν τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν περὶ τῶν ληφθεισῶν ἀποφάσεων διὰ τῆς ἀπὸ 31 Ἰανουαρίου 1913/13 Φεβρουαρίου 1914 διακοινώσεως, διὰ τῆς ὁποίας ἐπὶ πλέον ἢ Ἑλλάς ἐπιέζετο νὰ ἐκκενώσῃ τὰ ὑπὸ τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Φλωρεντίας διαλαμβανόμενα ἐδάφη ὡς καὶ τὴν νῆσον Σάσωνα, διὰ συνθήκης κατὰ τὸ παρελθὸν ἐκχωρηθεῖσαν ὁμοῦ μετὰ τῶν Ἰονίων Νήσων εἰς τὴν Ἑλλάδα, ⁸⁵ τοῦθ' ὅπερ ἐτίθετο ὡς ὅρος διὰ τὴν ὀριστικὴν ἐπιδίκασιν εἰς τὴν Ἑλλάδα τῶν Νήσων τοῦ Αἰγαίου (πλὴν τῆς Ἰμβρου καὶ Τενέδου) ⁸⁶.

Ἦδη πρὸ τῶν μνησθεισῶν ἀποφάσεων τοῦ Λονδίνου εἰς τὴν Ρώμην ὁ Σάν Τζουλιάνο δὲν εἶχεν εἶπει ὅτι τὸ ζήτημα τῶν Νήσων εἶναι συνδεδεμένον πρὸς τὸ τῶν νοτίων συνόρων τῆς Ἀλβανίας ; Καὶ ὅταν τὸ παζάρευμα εἶχεν ἐπιτύχει, ἢ Ἰταλία ἀπεπειράτο νὰ ἀφαιρέσῃ ἀκόμη περισσότερα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα : Τὴν 23 Ἰουλίου 1913 ὁ Τιττόνι εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν νὰ μὴ ἐδίδοντο οὔτε καὶ ὅλα τὰ νησιά εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ εἶχε λάβει τὴν ἐξῆς ἀπάντησιν ἀπὸ τὸν Pichon : « Nous ne saurions admettre une pareille combinaison. C'est en raison de la promesse formelle de l'Italie de laisser les Puissances attribuer toutes les îles à la Grèce, que nous avons consenti à une délimitation transactionnelle en Epire. Nous ne pouvons que maintenir ce point de vue » ⁸⁷.

Ὁ Sir Edouard Grey, ὅστις προήδρευε τῆς διασκέψεως τῶν Πρεσβευτῶν, ἐν τῇ προσπάθειά του ὅπως παρεμποδίσῃ ἵνα ὁ πόλεμος τῶν Βαλκανίων ἐπεκταθῇ ἐν Εὐρώπῃ ⁸⁸, ἔδειξε διάθεσιν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς διαιτητής, προτείνας ἵνα τὰ σύνορα ἐκκινήσουν ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ἀκτῆς ἐκ τοῦ ἀκρωτηρίου Στύλος καὶ ἵνα διεθνὴς ἐπιτροπὴ σταλῇ ἐπὶ τόπου ἵνα καθορίσῃ τὰ σύνορα εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Ἰνα δὲ πείσῃ τὴν Ἑλλάδα, ὅπως δεχθῇ τὴν λύσιν αὐτὴν, ὑπεσχέθη ἱκανο-

ζητημάτων τῆς Διασκέψεως τῆς Εἰρήνης ἐν τῷ παραρτήματι τοῦ ὑποβληθέντος ὑπ' αὐτῆς τὴν 30 Μαρτίου 1919 πρὸς τὸ Ἀνώτατον Συμμαχικὸν Συμβούλιον ὑπομνήματος, ἐνθα ἐλέγετο περὶ τῆς περὶ οὗ ἐνταῦθα ὁ λόγος διεθνούς ἐπιτροπῆς : «.....la Commission, tout en reconnaissant que le critérium de la langue était inapplicable, put néanmoins achever son œuvre». Ρητὴ ἢ ἐπίσημος ὁμολογία τὸ 1919 διὰ τὸ συντελεσθὲν τὸ 1913 ἔργον.

85) Βλ. Κ. Εὐσταθιάδου, Ἡ νῆσος Σάσων, εἰς «Ἑλληνικά Δίκαια» Ἀριθ. 1, σ. 1.

86) Ἐπίσημα Ἐγγράφα, ἀριθ. 5, σ. 26—27.

87) Ἐν Driault—Lhéritier, Histoire diplomatique de la Grèce, t. V, σ. 143. Καὶ ὁ Driault ἐπιλέγει : « Il y avait, en effet, parmi les Chancelleries, une idée de troc de l'Epire aux îles ».

88) Βλ. E. P. Stickney op. cit. σελ. 29.

ποίησιν διὰ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, περιλαμβανομένων τῶν ὑπὸ τῆς Ἰταλίας κατεχομένων Δωδεκανήσων. Εἰς τὸν ἀντιπροσωπεύοντα τὴν Γαλλίαν ἐν τῇ διασκέψει Paul Cambon ἔλεγε σχετικῶς ὁ Sir Eduard Grey, ὅτι «αἱ δύο Κυβερνήσεις ἡμῶν δὲν ἔχουν ἄμεσον συμφέρον ἐν Ἀλβανίᾳ· δύνανται ὅθεν ν' ἀδιαφορήσουν διὰ τὴν περιοχὴν ταύτην. Ἀλλ' ἀντιθέτως ἡ Κυβέρνησίς μου ἔχει ζωηρότατον ἐνδιαφέρον εἰς τὸ ζήτημα τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, καὶ φρονεῖ, ὅτι ἡ κατοχὴ τῶν ὑπὸ μεγάλης Δυνάμεως ἀντίκειται πρὸς τὸ ἐθνικὸν μας συμφέρον»⁸⁹. Εἶχεν οὕτω συνδεθῇ τὸ ζήτημα τῶν ἀλβανικῶν συνόρων πρὸς τὴν τύχην τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, οὕτως ὥστε πράγματι καὶ ἡ διάσκεψις τῶν Πρεσβευτῶν ἀντιμετώπισε τὸ ζήτημα τῆς Ἠπείρου ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ τῶν Νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ ἐν ἀτμοσφαίρᾳ γενικωτέρας Μεσογειακῆς ρυθμίσεως ὑπὸ τὴν συμπαγῇ καὶ ἀποφασιστικὴν ἱμπεριαλιστικὴν πολιτικὴν τῆς Τριπλῆς Συμμαχίας⁹⁰.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ Ἰταλία εἶχε δηλώσει, ὅτι θὰ ἐπέστρεφε τὰ Δωδεκάνησα εἰς τὴν Τουρκίαν ἄμέσως μετὰ τὴν ὑπ' αὐτῆς ἐκκένωσιν τῆς Λιβύης καὶ ὅτι ἡ τύχη τῶν Δωδεκανήσων θὰ καθορίζετο ὑπὸ τῶν Δυνάμεων. Τοῦτο ἐδηλοῦτο ὑπὸ τοῦ Σέρ Ἐντουαρ Γκρέυ καὶ μνημονεύεται εἰς τὰ Πρακτικὰ (συνεδρία τῆς 11 Αὐγούστου 1913) τῆς Διασκέψεως τοῦ Λονδίνου.

Οὕτως ἐν τῷ καθορισμῷ τῶν Ἀλβανικῶν συνόρων ἡ Διάσκεψις τοῦ Λονδίνου ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν 1) τὴν ρητὴν σχετικὴν Ἰταλικὴν δήλωσιν περὶ ἐπιστροφῆς τῶν νήσων εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ 2) ὅτι ἡ τύχη των θὰ καθορίζετο ὑπὸ τῶν Δυνάμεων, τοῦθ' ὅπερ ἐσήμαινε σαφῶς τὴν συγκατάθεσιν εἰς τὴν ὑπόσχεσιν τὴν δοθεῖσαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα περὶ παραχωρήσεως εἰς αὐτὴν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, καὶ δὴ οὐ μόνον τῶν ἤδη κατεχομένων ὑπ' αὐτῆς ἀλλὰ καὶ τῶν Δωδεκανήσων. Τούτων ληφθέντων ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῆς Διασκέψεως τοῦ Λονδίνου⁹¹ ἡ Ἑλλὰς ὑπέγραψεν ὑπὸ τὰς ὡς ἄνω προϋποθέσεις τὴν συνθήκην τοῦ Λονδίνου τῆς 17/30 Μαΐου 1913, τοῦθ' ὅπερ σημαίνει, ὡς ὀρθῶς παρετηρήθη⁹², ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐπαφεθεῖσα εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις (βλ. ἄνωτ. ἄρθ. 3 τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου τῆς 17/30 Μαΐου 1913) «ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν 1) ὅτι ὑποχωρήσεις ἐκ μέρους αὐτῆς ὡς πρὸς τὸ θέμα τῶν συνόρων τῆς Ἠπεί-

89) Documents diplomatiques français, 3e série, VIII, 417.

90) Ὁ Σέρ Ἐντουαρντ Γκρέυ προέβαλεν ἐπίσης συμβιβαστικὸν σχέδιον, μὴ μεταβάλλον αἰσθητῶς τὸ Αὐστροϊταλικὸν σχέδιον. Ancel, Cahen κλπ., Histoire Diplomatique de l'Europe t. II σ. 305.

91) Σημειωτέον ὅτι εἶχον μεσολαβήσει ἐκτὸς ἄλλων σχετικῶν σαφῶν δηλώσεων ἀπὸ Ἰταλικῆς πλευρᾶς καὶ σαφεῖς ἐπὶ τοῦ προκειμένου συνεννοήσεις μετὰ τοῦ Ἰταλοῦ ἐν Λονδίνῳ πρεσβευτοῦ, 19 Μαΐου 1913. Βλ. γενικώτερον διὰ τὴν σύνδεσιν τοῦ ζητήματος τῶν ἀλβανικῶν συνόρων πρὸς τὸ τῶν Δωδεκανήσων Philon, op. cit. σ. 8—9, καὶ ἰδίᾳ Πιπινελίη op. cit. σ. 51 ἐπ.

92) Pipinelis op. cit. σ. 52.

ρου ἐξησφάλιζον ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας της οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ κατεχομένων νήσων τοῦ Αἰγαίου ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν Δωδεκανήσων καὶ 2) ὅτι ἡ Βρεττανικὴ Κυβέρνησις τῆς παρείχε τὴν διαβεβαίωσιν διὰ τοῦ Foreign Office περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ θέματος ὑποστηρίξεώς της».

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ὁρθὴ καὶ νομικῶς καὶ πολιτικῶς θέσις τοῦ ζητήματος, εἶναι δὲ ἄσχετον καὶ μόνον τὴν ἰταλικὴν ἀσυνέπειαν ἀποδεικνύει τὸ γεγονός ὅτι ἐκ τῶν ὑστέρων (συνεδρία τῆς 14ης Ἰουλίου 1913 τῆς Διασκέψεως τῶν Πρεσβευτῶν) ὁ ἰταλὸς πρεσβευτὴς ὑπανεχώρει καὶ τὴν 28 Ἰουλίου ἐπληροφῶρει ἰδιωτικῶς τὸν Sir Ed. Grey, ὅτι ἡ Ἰταλία ἀπέσυρε τὴν συγκατάθεσιν της διὰ τὴν ἐκχώρησιν τῶν Δωδεκανήσων εἰς τὴν Ἑλλάδα⁹³.

Ἡ Ἑλλάς προέβη εἰς θυσίαν κατανεύουσα, tamen coacta, διότι ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ ἀνωτέρω, πάντως δὲ δὲν ὑπεχώρει ὡς πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Δρίνου, τὴν Πρεμετὴν καὶ τὴν Κορυτσᾶν, ἅτινα ἐζήτει ἐκτὸς ἀπὸ ὅλας τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου (πλὴν Ἰμβρου καὶ Τενέδου), τὰς ὁποίας τῆς ὑπέσχοντο εἰς ἀντιστάθμισμα τῆς ρυθμίσεως τῶν Ἀλβανικῶν συνόρων⁹⁴.

Διὰ τῆς προμνησθείσης διακοινώσεως τῆς 13ης Φεβρουαρίου 1914 ἐτίθετο καὶ ἕτερος ὅρος διὰ τὴν ἐπιδίκασιν τῶν Νήσων εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἥτοι ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις «θα δεσμευθῇ ρητῶς, ὅπως μὴ ἀντιτάξῃ οἰανδήποτε ἀντίστασιν καὶ μὴ ὑποστηρίξῃ οὐδὲ ἐνθαρρύνῃ οἰανδήποτε ἀντίστασιν κατ' οὐδένᾳ τρόπῳ εἰς τὴν καθιερωθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἑξ Δυνάμεων κατάστασιν πραγμάτων ἐν Νοτίῳ Ἀλβανίᾳ». Ἡ Ἑλλάς ἦτο ἡναγκασμένη νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων «παρ' ὅλον τὸν πόνον τὸν ὁποῖον αἰσθάνεται νὰ πρέπη νὰ χωρισθῇ ἀπὸ περιοχὰς Ἑλληνικὰς ἀπὸ χιλιάδων ἐτῶν κατὰ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ ἀπὸ Ἑλληνικοὺς πληθυσμούς, οἵτινες μετὰ τόσους αἰῶνας ἐχαιρέτησαν πρὸ ὀλίγου μὲ αἰσθημα ἀσυγκρατήτου πατριωτισμοῦ τὴν ἐθνικὴν των ἀποκατάστασιν», ὅπως ἔλεγεν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις εἰς τὴν ἀπὸ 8/21 Φεβρουαρίου 1914 Διακοίνωσιν πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις⁹⁵.

Ὁ πρῶτος ὅρος, τὸν ὁποῖον αὐταὶ εἶχον θέσει εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ ἐκκένωσις τῶν Βορειοηπειρωτικῶν περιοχῶν, ἤρχιζε νὰ ἐκτελῇται διὰ τῆς ἐκκενώσεως τῆς

93) Βλ. British Diplomatic Documents, Sir Edouard Grey πρὸς τὸν Sir Rennel Rodd, 28 Ἰουλίου 1913.

94) Βλ. Stickney, Southern Albania or Northern Epirus in European Affairs, 1912—1923, σ. 31 : «From this time on, in fact, the question of Southern Albania was bound up with that of the Aegean Islands, which were looked upon as offering possible compensation to Greece for the denial of her claim to parts of Albania demanded for the new State by the Triple Alliance».

Ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἡ Αὐστρία ἠρνεῖτο νὰ ὑποχωρήσῃ ὡς πρὸς τὴν Κορυτσᾶν, πιστὴ εἰς «τὴν πολιτικὴν της περὶ μεγάλης Ἀλβανίας» (Stickney, αὐτόθι σελ. 32).

95) Ἐπίσημα Ἐγγράφα, ἀριθ. 6, σ. 29.

Κορυτσᾶς. Οὕτω δὲ ἡ Ἑλλάς, εἰς τὴν ὁποίαν «ἂν εἶχε τελείως ἡττηθῇ εἰς τὸν πόλεμον, δὲν θὰ τῆς ἐπεβάλλοντο σκληρότεροι ὅροι» (Murray), ἠναγκάζετο νὰ παραστῇ θεατὴς τῆς χρεωκοπίας τοῦ δικαίου ἔναντι τῆς ἰσχύος ποὺ ἐπέβαλον οἱ πλήρεις βλέψεων ἰδρυταὶ τοῦ Ἀλβανικοῦ Κράτους. Ἡ δύναμις εἶχε κατισχύσει τοῦ δικαίου. Συμμαχήσασα μὲ τὴν πρώτην ἡ Ἰταλικὴ ἀποψὶς εἶχεν ἐπιβληθῇ. Οὕτως ἡ Ἑλλάς, ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν μάλιστα ἐπιθέσεως ἐκ μέρους τῆς Βουλγαρίας, ἐνθαρρυνομένης εἰς τὴν κατὰ τῆς Σερβίας καὶ τῆς Ἑλλάδος δρᾶσιν τῆς ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἐκείνων, αἵτινες σκοπὸν τῶν εἶχον νὰ πνίξουν τὴν βορειοηπειρωτικὴν φωνήν, ὑποχωρεῖ, διότι δὲν δύναται νὰ πράξῃ ἄλλως, ὑποχωρεῖ ὑπὸ δύο μαχαίρας εἰς τὸν αὐχένα.

IV. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ὑπὸ αὐτὸ τὸ κλίμα εἶχε τεθῇ τὸ Βορειοηπειρωτικὸν τὸ 1913 ἐνώπιον τῆς Διασκέψεως τῶν Πρεσβευτῶν. Ἐνῶ ἀκόμη ἐμάχετο ἡ Ἑλλάς, τὸ Πρωτόκολλον τοῦ Λονδίνου τῆς 29ης Ἰουλίου 1913 δημιουργεῖ Ἀλβανίαν, παρέχον αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίαν εἰς ἓνα λαόν, ὁ ὁποῖος μὴ ἔχων ἀκόμη τότε διαμορφωμένην ἐθνικὴν συνείδησιν δὲν τὸ εἶχε ἐπιζητήσῃ⁹⁶. Ἀλλὰ τὸ εἶχε θελήσει ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἰταλία. Καὶ αὐτὸ βεβαίως τὴν ἱστορίαν μόνον θὰ ἐνδιέφερεν καὶ ὄχι εἰδικώτερον τὴν Ἑλλάδα, ἂν δὲν εἶχε θυσιασθῇ ταυτοχρόνως ὁ ἡπειρωτικὸς ἑλληνισμός, ὁ ὁποῖος, ἐνῶ τόσους ἀγῶνας διεξήγαγε διὰ νὰ ἀναπνεύσῃ τὸν ἀέρα τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας, παρέμεινεν ὑπόδουλος τῶν αἰωνίων διωκτῶν του.

Ἡ αὐστρουγγρικὴ καισαροκρασίαι δὲν ὑφίσταται πλέον. Θέλομεν δὲ νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι ἡ σημερινὴ Δημοκρατικὴ Ἰταλία θὰ ἀποβλέψῃ πρὸς τὴν πα-

96) Εἰδικώτατος περὶ τὰ ζητήματα τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ὁ Sir Charles N. E. Elliot (Turkey in Europe, σ. 409) γράφει: «The Albanians are always ready to fight for any cause or no cause. They might be a source of great weakness to the Turks in time of disaster.....but they show no sign of combining and detaching themselves from the Turkish Empire as an independent state, like Greece, Rumania, Serbia and Bulgarian».

Πέντε ἢ τρία ἔτη πρὸ τῆς ἰδρύσεως ἀνεξαρτήτου Ἀλβανίας δὲν ὑπῆρχε ἀληθὴς ἀλβανικὴ ἐθνικὴ συνείδησις. Ὁ μὴ δυνάμενος νὰ κατηγορηθῇ ἐπὶ ἀλβανοφιλίᾳ Ἰταλὸς G. Amadori—Virgilj γράφων τὸ 1908 (op. cit., σελ. 82) λέγει: «Indeciso nelle origini, il popolo albanese no ha storia, che possa contribuire alla genesi di qualsiasi pensiero nazionale». Εἰς τὴν ἀπάντησιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας It Sazonoff πρὸς τὸν βρεττανὸν ἐπιτετραμμένον (Νοέμβριος 1913) ἀναγινώσκομεν: «..... was impossible to take this newly created state seriously, or to imagine that it would be feasible to make a regulazly constituted state out of a collection of uncivilised tribesmen» (British Documents, X, σ. 59).

λαιάν αλβανικήν της πολιτικῆν ὡς εἰς φάσιν ὑπερπερασθεῖσαν ὑπὸ τῶν νεωτέρων διεθνῶν ἐξελίξεων, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου τὸ βορειοηπειρωτικὸν ζήτημα δὲν συνδέεται πλέον πρὸς τὴν ὑπαρξιν τοῦ Ἀλβανικοῦ Κράτους.

Ἄλλ' αἱ ἐκτεθεῖσαι ἐνταῦθα πολιτικαὶ πράξεις καὶ αἱ ἀκριβεῖς ἱστορικαὶ συνθήκαι, ὅφ' ἂς δὲν ἐνεσωματώθῃ ἤδη ἐξ ὑπαρχῆς ἡ Βόρειος Ἡπειρος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀποτελοῦσι διεθνεῖς τίτλους, οἱ ὅποιοι παρὰ τοὺς πολλοὺς μεταγενεστέρους διεθνεῖς νομικοὺς καὶ ἠθικοὺς τίτλους, οὓς διαθέτει ἡ Ἑλλάς, δύνανται νὰ προβληθοῦν ἐκ νέου, ὅταν σημάνῃ ἡ ὥρα τῆς ρυθμίσεως τοῦ ἐκκρεμοῦντος Βορειοηπειρωτικοῦ ζητήματος.

Καὶ ἀληθῶς τὸ Πρωτόκολλον τῆς Φλωρεντίας, παρὰ τὸ δυσμενὲς περιεχόμενον αὐτοῦ διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀποτελεῖ Ἑλληνικὸν τίτλον ἐπὶ τῆς Βορείου Ἡπείρου, διότι ἐγένετο κατόπιν ἀποφάσεως ἀπαγορευούσης νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἐθνικὴ συνείδησις. Τὸ ὅτι ἀπηγορεύθη ρητῶς μάλιστα καὶ ἀτέχνως ἐν τῇ ἀποφάσει τῆς 8 Σεπτεμβρίου 1913 νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἐθνικὴ συνείδησις ἐκ τοῦ φόβου μὴ τὸ ἀποτέλεσμα πάσης ἐρεύνης ἀποβῇ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἂν ἡ ἐπιτόπιος ἀνάκρισις ἐλάβανεν ὑπ' ὄψιν ἐκδηλώσεις ἢ δημοψήφισμα, τί ἄλλο τοῦτο ἐσήμαινεν εἰμὴ πανηγυρικὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλληνικότητος τῆς ὑπὸ κρίσιν περιοχῆς.